

J A A R D O S S I E R

PENSIOENEN EN LEVENSVZERZEKERINGEN 1992

Redactie: drs. L. van Vorselen

Towers Perrin / Smit & Bunschoten

UITGEVERIJ ACCOUNT/ADVIES B.V.
's-HERTOGENBOSCH 1992

Inhoud

A. Pensioenen

MR P.R. DE VLAM	Algemene aspecten van pensioenen	6
MR W.A. SINNINGHE DAMSTÉ	Sociale verzekeringswetten	21
MR P.M. TULFER	Belangrijke wetten op pensioengebied	35
MR P.J. BINDELS	Pensioen en recht, recht op pensioen	50
MR R.J. BRUGGINK	Fiscale aspecten van pensioenen	64
A. PERFORS, ACT. AG	Uitvoering van pensioenregelingen	76
B.O.W. VAN LOEN	Pensioen en arbeidsvoorwaardenbeleid	87
H.J. VAN AALST	Solidariteit, individualisering en flexibilisering	97
DRS. H.S. BEDET, ACT. AG	Pensioenbreuk	107
MR M.H. VAN COEVERDEN	Gelijke behandeling m/v in aanvullende pensioenregelingen	124
MR P.M.C. DE LANGE	Pensioenvoorziening voor de directeur-aandeelhouder	132
DR. J.B. KUNÉ	Demografische ontwikkelingen en toekomstige pensioenvoorzieningen	142
MR C.B. BAVINCK	De fiscale behandeling van pensioenfondsen	159
EN MR W. BON	Nieuwe verslagstaten voor pensioenfondsen	170
G.A. HANSUM RA	Het kabinetsstandpunt inzake aanvullende pensioenen	181
MR TH.J. BOESCHOTEN	Pensioen bij splitsing, fusies en overnames	197
J. LAVOOIJ, ACT. AG	Beleggings- en pensioengelden	209
DRS. J.A. DE KREIJ	Pensioenen in de Europese Gemeenschap	224
N. MOL, ACT. AG EN	Ontwikkelingen op pensioengebied	237
DRS. E.J. SMIES, ACT. AG		
MR W.P.M. THIJSSSEN		

B. Levensverzekering en pensioen

MR K.C.N.M. BAKX	Levensverzekering, pensioen en lijfrente	304
MR M.E. KASTELEIN	Stamrechten	318
G.TH.W. TEKELENBURG	De fiscale oudedagsreserve na ingang Brede Herwaardering	331

C. Cijfers en feiten

Overhevelingstoeslag	347	Aftrekbare premie lijfrenteverzekerings	370
Schijventarief	348	Wettelijke rente	372
Minimumloon	349	Fiscale rekenrente	372
Toeslagenwet	350	Kerncijfers van de Verzekeringkamer	374
Volksverzekeringen	351	Overzicht van bedrijfspensioenfondsen met verplichtgestelde deelneming	379
Werknemersverzekeringen	362	Overzicht van beroepspensioenregelingen met verplichtgestelde deelneming	383
TL-rendement en TL-korting	367		
Indexcijfers prijzen en lonen	369		

EEN OVERZICHT TOT 1992

MR W.P.M. THIJSEN

Ontwikkelingen op pensioengebied

1. Inleiding

De laatste jaren staat 'pensioen' volop in de belangstelling van de media en de wetenschap. Ook de wetgever en de rechter hebben zich niet onbetuigd gelaten, met name op supra-nationaal niveau. Pensioen maakt momenteel een turbulente ontwikkeling door. In deze bijdrage wordt een overzicht gegeven van de ontwikkelingen op pensioengebied in 1991.

Omdat dit *Jaardossier* het eerste is, is het soms noodzakelijk op ontwikkelingen uit eerder gelegen jaren in te gaan. De meeste van de te beschrijven ontwikkelingen vinden namelijk hun oorsprong vóór 1991. In deze bijdrage worden de belangrijkste ontwikkelingen voor het jaar 1991 beschreven. Daarbij worden de onderwerpen gerangschikt in een vijftal rubrieken. Deze rubrieken zijn:

- ontwikkelingen op privaatrechtelijk gebied (nummers 2 tot en met 6);
- ontwikkelingen op fiscaal terrein (nummers 7 tot en met 9);
- publiekrechtelijke ontwikkelingen (nummers 10 en 11);
- supra-nationale ontwikkelingen (nummer 12) en
- beleidsvorming op nationaal niveau (nummers 13 en 14).

In de bijlage bij deze bijdrage wordt een overzicht gegeven van de belangrijkste literatuur over 1991. Daarbij wordt dezelfde rubricering aangehouden als voor de beschrijving van de ontwikkelingen over 1991 is gekozen.

2. Gelijke behandeling van mannen en vrouwen

In artikel 119 van het Verdrag tot oprichting van de Europese Gemeenschappen (het EEG-Verdrag) is een gebod tot gelijke beloning van mannen en vrouwen bij gelijke arbeid opgenomen. Het Verdrag is voor

de initiatiefnemers tot oprichting van de Europese Gemeenschappen, waaronder Nederland, op 1 januari 1958 in werking getreden. Artikel 119 van het Verdrag heeft rechtstreekse werking vanaf 1 januari 1962.

Over de status van artikel 119 van het EEG-Verdrag heeft geruime tijd onzekerheid bestaan. Moest het artikel als een instructienorm voor de lidstaten worden beschouwd, op grond waarvan die lidstaten verplicht zouden zijn tot wetgeving te komen op het terrein van de gelijke behandeling van mannen en vrouwen in het kader van arbeidsvoorwaardenbeleid? Of zouden ingezetenen van de lidstaten artikel 119 van het EEG-Verdrag tegen de nationale overheden en tegen mede-ingezetenen kunnen inroepen in een eventuele rechterlijke procedure?

2.1. De richtlijnen van de Europese Commissie

De Europese Commissie heeft artikel 119 in de eerstgenoemde zin, dus als instructienorm, opgevat. Dit blijkt uit het feit dat de Commissie een aantal richtlijnen heeft gegeven voor de implementatie van het beginsel van gelijke beloning voor mannen en vrouwen bij gelijke arbeid.

Voor de aanvullende pensioenregelingen in de werkgever/werknemersfeer zijn de zogenaamde vierde en het concept voor een vijfde richtlijn van belang. Globaal weergegeven houdt de vierde richtlijn de opdracht voor de lidstaten in, uiterlijk per 31 juli 1989 wetgeving te hebben gerealiseerd voor een regeling met betrekking tot de gelijke behandeling van mannen en vrouwen in de sfeer van de aanvullende pensioenregelingen. Twee belangrijke elementen van pensioenregelingen waren in de vierde richtlijn uitgezonderd van het gebod tot gelijke behandeling. De uitzonderingen betroffen:

- de ingangsdatum van ouderdomspensioen en
- de toekenning van nabestaandenpensioen.

De vierde richtlijn voorzag voorts in een uitsteltermijn. Op 31 juli 1989 bestaande regelingen zouden eerst per 1 januari 1993 aan het gebod tot gelijke behandeling hoeven te voldoen. De concept vijfde richtlijn voorzag in een opdracht aan de lidstaten wetgeving te realiseren om ook voor ouderdomspensioen wat betreft de ingangsdatum en nabestaandenpensioen het beginsel van gelijke behandeling van mannen en vrouwen te realiseren. Op basis van de vierde richtlijn is op 19 oktober 1988 een wetsontwerp bij de Tweede Kamer ingediend voor de implementatie van de vierde richtlijn in de Nederlandse wetgeving. Belangrijk onderdeel van het wetsontwerp was de overgangsregeling: vrouwelijke

werknemers die op 31 juli 1989 tenminste de leeftijd van 50 jaar hadden bereikt, zou een keuzerecht mogen worden geboden. Deze groep zou mogen opteren voor de aangepaste pensioenregeling. Ook zou de niet-aangepaste regeling mogen worden behouden. Bij de niet-aangepaste regeling ging het meestal om een regeling die een ouderdomspensioen vanaf leeftijd 60 toekende, maar waarin geen nabestaandenpensioen was opgenomen. De noodzakelijke aanpassing zou er veelal toe leiden dat een ouderdomspensioen ingaande op leeftijd 65 met bijbehorend nabestaandenpensioen zou worden verkregen. Het wetsvoorstel is op 13 februari 1990 in de Tweede Kamer aangenomen en ligt momenteel ter behandeling in de Eerste Kamer.

2.2. De rechtspraak van het Hof van Justitie

Het Hof van Justitie van de Europese Gemeenschappen bleek een geheel andere visie te hebben op artikel 119 van het EEG-Verdrag dan de Europese Commissie. In het arrest van 8 april 1976 inzake Defrenne/Sabena II gaf het Hof aan dat artikel 119 van het Verdrag horizontale werking heeft. Onderdanen van de EG-lidstaten kunnen zich derhalve onderling op het in artikel 119 opgenomen gebod tot gelijke beloning van mannen en vrouwen beroepen. Met het arrest van 13 mei 1986 inzake Bilka/Weber maakt het Hof duidelijk dat de werking van artikel 119 zich ook uitstrekt tot de aanvullende pensioenregelingen. De Bilka/Weber-zaak heeft niet tot gevolg gehad dat de aanvullende pensioenregelingen werden aangepast op basis van het gebod tot gelijke beloning. In veel gevallen was (en is nog) de sociale zekerheidswetgeving van de lidstaten niet aangepast aan het beginsel van gelijke beloning.

Aanpassing van aanvullende pensioenregelingen zou een discongruentie tussen die wetgeving en het aanvullende pensioen hebben meegebracht. Voorts bevatte de uitspraak van het Hof in de zaak Bilka/Weber een belangrijke beperking. Die beperking was dat het Hof zich slechts uitsprak over aanvullende pensioenregelingen waarvoor geen werknemersbijdrage verschuldigd was.

2.2.1. Het Barber-arrest. Op 17 mei 1990 werd de pensioenwereld opgeschrikt door een baanbrekend arrest van het Hof van Justitie: het Barber-arrest. Dit arrest is gewezen in de zaak Barber/The Guardian Royal Exchange Assurance Group. De belangrijkste overwegingen van het Hof in het Barber-arrest ten aanzien van de interpretatie van artikel 119 van het EEG-Verdrag zijn de volgende:

- artikel 119 van het EEG-Verdrag heeft horizontale werking, zodat werknemers zich er voor de rechter op kunnen beroepen tegen hun werkgever;
- de werking van artikel 119 strekt zich mede uit over de aanvullende pensioenregelingen;
- pensioenregelingen moeten voor mannen en vrouwen in overigens gelijke omstandigheden op alle onderdelen gelijk zijn, zodat
- ongelijke pensioenleeftijden voor mannen en vrouwen in overigens gelijke omstandigheden niet zijn toegestaan;
- wanneer de toezegging formeel door een pensioenfonds wordt gedaan, zodat de werkgever zijn werknemers slechts toezegt aan het fonds de voor de deelneming verschuldigde bedragen te voldoen, geldt het beginsel van de gelijke beloning onverkort;
- voor zover de rechtsverhouding tussen werkgever en werknemer volledig is uitgewerkt, hoeft de vereiste gelijke behandeling van mannen en vrouwen niet alsnog te worden gerealiseerd.

Het is met name de achter het laatste gedachtenstreepje opgenomen beslissing van het Hof ten aanzien van de beperking van de terugwerkende kracht die de gemoederen in 1990, maar ook in 1991 heeft beziggehouden. Het is namelijk geenszins duidelijk wanneer de rechtsverhouding tussen werkgever en werknemer volledig is uitgewerkt in de visie van het Hof.

2.2.2. De beperking van de terugwerkende kracht. Het Hof motiveert de beperking van de terugwerkende kracht als volgt. Het rechtszekerheidsbeginsel brengt mee dat de gelijke behandeling van mannen en vrouwen in de aanvullende pensioenregelingen achterwege kan blijven wanneer een vóór 17 mei 1990 bestaande rechtsverhouding tussen werkgever en werknemer volledig is uitgewerkt, omdat een andere opvatting er toe zou leiden dat de financiële positie van de onderneming achteraf zou worden aangetast. Het rechtszekerheidsbeginsel brengt deze belangrijke beperking mee omdat zowel de overheden van de lidstaten als de ingezetenen van de EG op grond van de vierde richtlijn en het concept voor een vijfde richtlijn ervan uitgingen dat artikel 119 van het EEG-Verdrag niet meer dan een instructienorm was, zodat er geen claims op grond van artikel 119 te vrezen zouden zijn. Wat is nu de betekenis van de beperking van de terugwerkende kracht en van de overweging van het Hof in verband met de 'uitgewerkte rechtsverhouding' tussen werkgever en werknemer?

Geopperd is wel dat de beperking van de terugwerkende kracht niet zou gelden voor die elementen van een pensioenregeling die niet door de vierde richtlijn werden bestreken. Gevolg zou zijn dat wat betreft de pensioenleeftijd en het nabestaandenpensioen het gebod tot gelijke behandeling van mannen en vrouwen wel met terugwerkende kracht zou moeten worden uitgevoerd. De beperking zou voor de overige elementen van een pensioenregeling gelden. Deze opvatting heeft weinig weerklank gevonden. In het algemeen wordt ervan uitgegaan dat het Barber-arrest de zelfstandige interpretatie van het Hof van Justitie van artikel 119 van het EEG-Verdrag weergeeft en dat het Hof de richtlijnen van weinig of geen belang acht. Ook is wel geopperd dat het Barber-arrest met name voor de Nederlandse aanvullende pensioenregelingen nauwelijks betekenis zou hebben, omdat de uitspraak slechts betrekking heeft op zogenaamde *contracted-out schemes*. 'Contracted-out schemes' zijn in de werkgever/werknemersfeer getroffen pensioenregelingen ter vervanging van (een deel van) het wettelijke ouderdomspensioen. Dergelijke 'contracted-out schemes' zijn in het Verenigd Koninkrijk zeer gebruikelijk. In Nederland bestaat geen mogelijkheid de volksverzekering ingevolge de AOW te vervangen door een regeling in het kader van arbeidsvoorwaarden. De hiervoor weergegeven visie op de betekenis van het Barber-arrest was aanvankelijk de opvatting van de staatssecretaris van Sociale Zaken en Werkgelegenheid, mevrouw E. ter Veld, in het kader van de behandeling van de implementatiewetgeving voor de vierde richtlijn. Ook deze opvatting lijkt niet een aannemelijke interpretatie van het Barber-arrest te zijn. In verband met de werking in de tijd van de in het Barber-arrest gegeven interpretatie van artikel 119 EEG-Verdrag zijn de volgende mogelijkheden denkbaar. Het gebod tot gelijke behandeling van mannen en vrouwen geldt:

- uitsluitend voor aanspraken op te bouwen vanaf 17 mei 1990 voor degenen die op die datum deelnemer waren aan de pensioenregeling, en wel zonder enige terugwerkende kracht;
- voor de tot 17 mei 1990 opgebouwde aanspraken voor degenen die op die datum deelnemer waren zonder terugwerkende kracht, maar voor nieuw verworven aanspraken, bijvoorbeeld door verbetering van de pensioenregeling of verhoging van het overeengekomen salaris, op of na 17 mei 1990 met terugwerkende kracht;
- voor de volledige aanspraak van degenen die op 17 mei 1990 deelnemer waren aan de pensioenregeling, en wel met terugwerkende

kracht;

- behalve voor de volledige aanspraak van degenen die op 17 mei 1990 deelnemer waren aan de regeling ook voor degenen die gedurende een periode gelegen vóór 17 mei 1990 deelnemer aan de regeling zijn geweest en in afwachting zijn van de ingang van hun pensioen (de zogenaamde slapers);
- niet alleen voor de deelnemers en de slapers, maar daarnaast ook nog eens voor de gepensioneerden, al dan niet met terugwerkende kracht tot de ingangsdatum van hun pensioen.

De lasten die het voorschrift van de gelijke behandeling van mannen en vrouwen zou meebrengen, zijn voor de diverse scenario's berekend en worden geschat op een bedrag van *f* 130 miljard wanneer de meest vergaande interpretatie van het Barber-arrest wordt gevolgd. Het is het punt van de beperking van de terugwerkende kracht waarover in 1990 en 1991 veel geschreven is. In de Nederlandse literatuur tekent zich overeenstemming af over de juiste interpretatie van het Barber-arrest voor de in Nederland gebruikelijke pensioenregelingen. De in Nederland gebruikelijke pensioenregelingen gaan uit van jaarlijkse opbouw van het uiteindelijk te bereiken pensioen. Daarom is verdedigbaar dat ten aanzien van de jaarlijks verworven aanspraak op het uiteindelijk te bereiken pensioen na verstrijken van het jaar sprake is van een uitgewerkte rechtsverhouding. Van deze opvatting uitgaande zou het Barber-arrest slechts verplichten tot gelijke pensioenopbouw voor mannen en vrouwen in overigens gelijke omstandigheden voor de op of na 17 mei 1990 nieuw te verwerven aanspraken. Deze interpretatie is de achter het tweede gedachtenstreepje genoemde variant voor de interpretatie van de uitspraak van het Hof op het punt van de terugwerkende kracht.

Een ander facet van de terugwerkende kracht is de vraag hoe ver de terugwerkende kracht reikt indien terugwerkende kracht moet worden aangenomen. Er zijn drie varianten denkbaar. Het Barber-arrest zou kunnen terugwerken tot:

- 1 januari 1962, de datum waarop artikel 119 van het EEG-Verdrag bindend is geworden;
- 8 april 1976, de datum waarop het Hof van Justitie in het arrest Defrenne/Sabena II oordeelde dat artikel 119 van het Verdrag horizontale werking had;
- 13 mei 1986, de datum waarop het Hof in het Bilka/Weber-arrest oordeelde dat artikel 119 mede betrekking had op aanvullende pen-

sioenregelingen.

In 1990 en 1991 is in de diverse lidstaten door de advocatuur naarstig gezocht naar procedures die als proefproces zouden kunnen fungeren. Een dergelijk proefproces zou moeten uitmonden in prejudiciële vragen aan het Hof van Justitie door nationale rechters, om van het Hof meer duidelijkheid te verkrijgen over de beperking van de terugwerkende kracht van het Barber-arrest. Het karakter van proefproces blijkt wel het meest duidelijk uit de *Collorol-zaak*. In het kader van deze zaak is aan het Hof een gedetailleerde lijst van prejudiciële vragen voorgelegd. Gesteld dat het Hof deze voorgelegde 'invuloefening' zal maken, dan komt er voldoende duidelijkheid over de interpretatie van het Barber-arrest op het punt van de terugwerkende kracht.

Het Barber-arrest heeft tot gevolg gehad dat de Europese Commissie een voorstel voor wijziging van de vierde richtlijn heeft gedaan. De voorgestelde wijziging houdt onder meer in dat de uitsteltermijnen komen te vervallen, en dat de gelijke behandeling van mannen en vrouwen in de aanvullende pensioenregelingen vanaf 17 mei 1990 moet worden gerealiseerd. Binnen de EG wordt ook gedacht aan het wijzigen van artikel 119 van het EEG-Verdrag in die zin, dat het artikel voor de aanvullende pensioenregelingen slechts voor nieuw te verwerven aanspraken vanaf 17 mei 1990 tot gelijke behandeling van mannen en vrouwen noopt. In Nederland is de behandeling van de implementatiewetgeving voor de vierde richtlijn stil komen te liggen. Staatssecretaris Ter Veld heeft zich moeten realiseren dat de betekenis van het Barber-arrest niet beperkt was tot de 'contracted-out'-regelingen zoals die in Engeland gebruikelijk zijn. Het standpunt dat nu ingenomen wordt, luidt dat de behandeling pas wordt hervat wanneer de vierde richtlijn is aangepast.

2.2.3. *De top in Maastricht*. Tijdens de op 9 en 10 december 1991 gehouden EG-top in Maastricht is een voorstel van de Nederlandse minister van Sociale Zaken en Werkgelegenheid, de heer B. de Vries, tot wijziging van het EEG-Verdrag aangenomen. In een protocol bij het Verdrag zal worden vastgelegd dat het beginsel van gelijke behandeling van mannen en vrouwen in de aanvullende pensioenregelingen slechts hoeft te worden gerealiseerd voor vanaf 17 mei 1990 nieuw verworven pensioenaanspraken. Op deze wijze wordt getracht de financiële consequenties van een 'worst case scenario' te ontlopen.

Veel zal afhangen van de datum waarop het protocol in werking zal

treden. Het Hof van Justitie zou vóór de datum waarop het protocol in werking treedt kunnen uitmaken dat artikel 119 van het EEG-Verdrag onbeperkte terugwerkende kracht heeft. In dat geval zou wellicht voor over de periode tussen 17 mei 1990 en de datum waarop het protocol in werking treedt verworven aanspraken onbeperkte terugwerkende kracht moeten worden aangenomen. Voor de periode vanaf de datum van inwerkingtreding van het protocol zou gelden dat de terugwerkende kracht is beperkt. Aldus zou de uitvoeringspraktijk met ingewikkelde overgangsregelingen worden opgezaaid.

3. Verevening pensioenrechten bij scheiding

De invloed van scheiding op pensioenrechten is tweërlei. Enerzijds dient op grond van de PSW het zogenaamde bijzonder weduwen- of weduwnaarspensioen te worden afgesplitst. Het bijzonder weduwen- of weduwnaarspensioen is de aanspraak van de gescheiden echtgenoot op het tot de datum van beëindiging van het huwelijk opgebouwde weduwen- of weduwnaarspensioen. Anderzijds worden pensioenrechten bij boedelscheiding betrokken. Na een korte behandeling van het bijzonder weduwen- en weduwnaarspensioen, wordt behandeld op welke wijze pensioenrechten bij boedelscheiding worden betrokken.

3.1. Het bijzonder weduwen- of weduwnaarspensioen

Voor 1973 was in de PSW niet voorzien in een regeling voor beëindiging van huwelijk. Met ingang van 9 mei 1973 is dat veranderd. Vanaf die datum is in de PSW bepaald dat het tot de datum van beëindiging van een huwelijk opgebouwde weduwenpensioen moet worden toegedeeld aan de gescheiden echtgenoot. Na beëindiging van een huwelijk op te bouwen weduwenpensioen wordt toebedeeld aan een eventuele volgende echtgenoot van de desbetreffende deelnemer aan de pensioenregeling. Met ingang van 1 augustus 1987 is de regeling ook op weduwnaarspensioen van toepassing geworden.

Het bijzonder weduwen- en weduwnaarspensioen wordt berekend door ervan uit te gaan dat de deelnemer per de datum van beëindiging van het huwelijk met ontslag gaat. Voor 1 augustus 1987 gold in het algemeen dat in die situatie het alsdan premievrije weduwenpensioen werd afgesplitst. De wijziging van de PSW per 1 augustus 1987 pleegt te worden aangeduid als de *interimmaatregel pensioenbreuk*. Essentieel onderdeel van de wijziging was dat in geval van ontslag voor de pensioenda-

tum niet meer kan worden volstaan met het toekennen van het premievrij gemaakte ouderdomspensioen. Vanaf 1 augustus 1987 dient het premievrije ouderdomspensioen te worden meegegeven, echter tenminste het op basis van tijdsevenredigheid berekende ouderdomspensioen. Het naar tijdsevenredigheid berekende ouderdomspensioen is het bij ongewijzigde voortzetting van het deelnemerschap aan een pensioenregeling tot de pensioendatum te verwerven pensioen, verminderd met het tussen de ontslagdatum en de pensioendatum te verwerven pensioen. In de pensioenregeling kan worden bepaald dat het ontslagrecht wordt beperkt tot het tijdsevenredige ouderdomspensioen indien het premievrije ouderdomspensioen meer bedraagt dan het tijdsevenredige. Zonodig dient het ouderdomspensioen tot het tijdsevenredige pensioen te worden afgefinancierd.

Vanaf 1 augustus 1987 wordt door veel werkgevers en pensioenfondsen in geval van ontslag voor de pensioendatum ook weduwen- en weduwnaarspensioen op basis van tijdsevenredigheid vastgesteld. Toepassing van de regel dat in geval van beëindiging van huwelijk het bijzonder weduwen- en weduwnaarspensioen moet worden berekend op basis van het uitgangspunt dat de deelnemer met ontslag gaat, heeft tot gevolg dat ook dit pensioen op basis van tijdsevenredigheid wordt vastgesteld. Het verlenen van dit hogere bijzondere weduwen- of weduwnaarspensioen gaat ten koste van het voor de eventuele volgende echtgenoot op te bouwen resterende deel van het weduwen- of weduwnaarspensioen. In de situatie waarin het huwelijk wordt beëindigd nadat ontslag heeft plaatsgehad, is al een al dan niet op basis van tijdsevenredigheid vastgesteld weduwen- of weduwnaarspensioen afgesplitst. De gescheiden echtgenoot blijft begunstigde voor dit afgesplitste weduwen- of weduwnaarspensioen. Het bijzonder weduwen- of weduwnaarspensioen is in deze situatie gelijk aan het bij ontslag afgesplitste pensioen. In het echtscheidingsconvenant of in het vonnis waarbij de echtscheiding of de ontbinding van het huwelijk wordt uitgesproken, kan van de in de PSW opgenomen regeling worden afgeweken. Omdat de verzekeringsmaatschappij die of het pensioenfonds dat de regeling uitvoert, in het algemeen met een afwijkend verzekeringstechnisch risico te maken krijgt, is afwijking slechts mogelijk wanneer de verzekeringsmaatschappij of het pensioenfonds schriftelijk te kennen heeft gegeven met de gewenste afwijking akkoord te gaan.

3.2. *Verrekening van pensioen in het kader van boedelscheiding*

Naast de in de PSW opgenomen regeling voor het bijzonder weduwen- en weduwnaarspensioen die van toepassing is bij beëindiging van een huwelijk, dient in het kader van boedelscheiding waardeverrekening van pensioenrechten plaats te hebben. Men dient zich te realiseren dat het moment waarop een huwelijk wordt beëindigd, niet altijd het moment is waarop boedelscheiding plaatsheeft. In geval van echtscheiding heeft boedelscheiding wèl plaats per de datum waarop echtscheiding plaatsheeft. In geval van ontbinding van een huwelijk na scheiding van tafel en bed heeft de boedelscheiding eerder plaatsgehad dan de beëindiging van het huwelijk. Boedelscheiding heeft immers plaats in het kader van scheiding van tafel en bed, terwijl het huwelijk pas bij eventuele latere ontbinding eindigt.

In geval van echtscheiding of scheiding van tafel en bed dient de gemeenschappelijke boedel, indien de echtgenoten in algehele gemeenschap van goederen waren gehuwd, te worden verdeeld. In het BW is een bepaling opgenomen die inhoudt dat 'goederen...die aan een der echtgenoten op enigerlei bijzondere wijze verknocht zijn....slechts in de gemeenschap' vallen 'voor zover die verknochtheid zich hiertegen niet verzet'. Deze bepaling heeft de vraag opgeroepen of ook pensioenrechten in een gemeenschappelijke boedel vielen, en dus zouden moeten worden verdeeld. In 1959 beantwoordde de Hoge Raad deze vraag negatief: pensioenrechten zijn, aldus de Hoge Raad, verknocht aan de rechthebbende en komen dan ook niet voor verrekening in het kader van boedelscheiding in aanmerking. De Hoge Raad is in 1981 uitdrukkelijk op dit standpunt teruggekomen. In zijn bekende arrest van 27 november 1981 inzake Boon/Van Loon stelde de Hoge Raad dat pensioenrechten wèl voor verrekening in het kader van boedelscheiding in aanmerking komen. Op welke wijze verrekening zou moeten plaatshebben dient te worden beoordeeld aan de hand van de eisen van redelijkheid en billijkheid. Bij de verrekening kan een eventueel nabestaandenpensioen mede in aanmerking worden genomen. De Hoge Raad geeft een aantal mogelijkheden voor verrekening aan, die sporen met de eisen van redelijkheid en billijkheid. Een van die mogelijkheden is de wijze van verrekening die in de praktijk het meest gebruikelijk is geworden, namelijk de verrekening van de contante waarde van ouderdomspensioen en nabestaandenpensioen.

Tot zover de regeling voor verrekening van pensioenrechten bij

scheiding in geval van algehele gemeenschap van goederen. Essentieel voor die regeling is dat pensioenrechten voor zover opgebouwd tót de datum van echtscheiding of van scheiding van tafel en bed, moeten worden verrekend. Een voorbeeld ter verduidelijking van een en ander. Gesteld dat iemand twintig jaar deelnemer is aan een pensioenregeling, gedurende de laatste twee jaar in algehele gemeenschap van goederen is gehuwd en vervolgens gaat scheiden. In dat geval worden de in twintig jaar opgebouwde pensioenrechten volledig verrekend, dus óók de pensioenrechten opgebouwd in de periode van 18 jaar vóór het huwelijk. Overigens kan in het echtscheidingsconvenant worden bepaald dat géén verrekening plaatsheeft. De pensioengerechtigde kan verrekening van zijn pensioenrechten voorkomen door andere boedelbestanddelen af te staan.

Wanneer een deelnemer aan een pensioenregeling buiten iedere gemeenschap van goederen is gehuwd, heeft in geval van echtscheiding of scheiding van tafel en bed geen verrekening van pensioenrechten plaats. In de literatuur is voorheen wel de opvatting verdedigd dat zelfs bij ontbreken van iedere gemeenschap van goederen in bepaalde gevallen verrekening van pensioenrechten zou moeten plaatshebben. De Hoge Raad heeft in zijn arrest van 5 oktober 1990, NJ 1991, 576 korte metten gemaakt met deze opvatting. Geen verrekening in geval van koude uitsluiting dus. In de situatie waarin scheiding van tafel en bed of echtscheiding plaatsheeft van echtgenoten die in een vorm van beperkte gemeenschap van goederen zijn gehuwd, worden pensioenrechten uitsluitend voor zover tijdens huwelijk opgebouwd, verrekend. In beide situaties geldt ook weer dat afwijking mogelijk is, hetzij door een afwijkende regeling in de akte van boedelscheiding op te nemen, hetzij bij het vonnis waarbij de scheiding van tafel en bed of de echtscheiding wordt uitgesproken.

3.3. Het Wetsontwerp verevening pensioenrechten bij scheiding

Op 13 november 1990 is een ontwerp van Wet verevening pensioenrechten bij scheiding ingediend bij de Tweede Kamer. Het ontwerp stapt geheel van de contante-waardeverrekening af. In het ontwerp wordt dan ook een andere terminologie gehanteerd: voortaan moet van pensioenverevening worden gesproken. Een ontwikkeling van pensioenverrekening naar pensioenverevening dus. Een andere terminologie: zo wordt de breuk met het verleden kenbaar gemaakt.

3.3.1. *Wijze van verevening.* Pensioenverevening volgens het systeem van de voorgestelde wet houdt in dat de vereveningsgerechtigde (ex-)echtgenoot recht krijgt op uitbetaling van de helft van het ouderdomspensioen van de vereveningsplichtige, voor zover dit ouderdomspensioen is opgebouwd tussen de huwelijksdatum en de datum van scheiding. De berekening moet worden uitgevoerd aan de hand van een aantal veronderstellingen. De belangrijkste van die veronderstellingen zijn dat:

- de tot verevening verplichte echtgenoot uitsluitend gedurende de deelnemingsjaren tussen de huwelijksluiting en het tijdstip van scheiding zou hebben deelgenomen;
- de vereveningsplichtige op het tijdstip van scheiding de deelneming zou hebben beëindigd.

De in de voorgestelde wet opgenomen formulering roept in het kader van de uitvoering vragen op. Een belangrijke vraag is hoe het ouderdomspensioen waarop recht bestaat bij ontslag aan de hand van de tweede veronderstelling moet worden berekend. Wordt bedoeld dat van het tijdsevenredige pensioen moet worden uitgegaan, al dan niet afgefinancierd? Of moet van het per de scheidingsdatum daadwerkelijk gefinancierde pensioen worden uitgegaan? Evenmin is duidelijk hoe het niet bij de verevening te betrekken voorhuwelijkse pensioen moet worden berekend in de situatie waarin het deelnemerschap aan de pensioenregeling voor het huwelijk aanving. Dient de berekening op basis van tijdsevenredigheid of rechtevenredigheid te worden uitgevoerd?

Het is van het grootste belang dat bij de behandeling van het wetsvoorstel in de Tweede Kamer op de hiervoor gestelde vragen antwoord wordt verkregen. Wanneer geen duidelijkheid bestaat over de wijze van berekening van het te verevenen deel van een ouderdomspensioen, kunnen de diverse pensioeninstanties de wettelijke regeling uiteraard niet uitvoeren. Een interpretatie die de uitvoering eenvoudig maakt en recht doet aan de strekking van de voorgestelde wet, is dat het ontslagrecht op basis van tijdsevenredigheid wordt berekend, en dat een eventueel voor het huwelijk opgebouwd ouderdomspensioen op basis van rechtevenredigheid in mindering wordt gebracht.

3.3.2. *Het begrip 'scheiding'.* In de PSW is de hiervoor behandelde regeling opgenomen voor de afsplitsing van bijzonder weduwen- of weduwnaarspensioen in geval van echtscheiding of ontbinding van een huwelijk na scheiding van tafel en bed. In het wetsontwerp wordt van een

ander begrip 'scheiding' uitgegaan dan in de PSW. Het wetsontwerp definieert scheiding als scheiding van tafel en bed of echtscheiding. Deze benadering van het scheidingsbegrip is merkwaardig, en wel om de volgende redenen.

Met het wetsontwerp wordt beoogd de meer vermogensrechtelijke pensioenverrekening te vervangen door verzorgingsrechtelijke pensioenverevening. Verevening van pensioenrechten in geval van scheiding van tafel en bed geeft de verevening nu juist een sterk vermogensrechtelijk karakter. Scheiding van tafel en bed brengt immers boedel-scheiding mee, terwijl overige verplichtingen die uit het huwelijk voortvloeien – zoals de verplichting elkaar het nodige te verschaffen – ongewijzigd in stand blijven. Ook de opbouw van weduwen- of weduwnaarspensioen wordt ongewijzigd voortgezet.

Voorts wordt er van uitgegaan dat de huidige wijze van pensioenverrekening de rechtspraktijk voor grote problemen stelt. Zonder aan te geven waar die problemen zich voordoen wordt dit argument gebruikt om tot wetgeving over te gaan. Het is niet aannemelijk dat de voorgestelde wet de veronderstelde eenvoud brengt. Een van de complicerende factoren is het scheidingsbegrip waarvan in het ontwerp wordt uitgegaan. In geval van scheiding van tafel en bed moet immers tot verevening worden overgegaan. Eerst bij de daarop volgende ontbinding van het huwelijk wordt het bijzondere weduwen- of weduwnaarspensioen afgesplitst. Deze tweespalt heeft een breed scala aan juridische en uitvoeringstechnische problemen tot gevolg. Voorbeelden van dergelijke problemen zijn de gevolgen van verzoening na scheiding van tafel en bed, waarde-overdracht nadat verevening van pensioenrechten na scheiding van tafel en bed heeft plaatsgehad en de mogelijkheid van conversie die het ontwerp biedt. Op conversie wordt in 3.3.3 ingegaan.

Veel problemen zouden kunnen worden voorkomen wanneer het begrip 'scheiding' in het kader van pensioenverevening zou aansluiten bij het in de PSW gehanteerde begrip. Dit zou de uitvoering van de wet vergemakkelijken en ook voor de betrokkenen tot een meer begrijpelijke situatie leiden.

3.3.3. Afwijkende methoden van verevening. In geval van scheiding zijn echtgenoot en echtgenote niet verplicht het in 3.3.2 beschreven wettelijk systeem voor verevening te volgen. Zij kunnen onderling een afwijkende methode van verevening overeenkomen. Als mogelijke afwijkingen worden in het wetsontwerp genoemd:

- periodieke betaling van een tussen de scheidende echtgenoten overeen te komen vast bedrag;
- periodieke betaling van een overeen te komen vast percentage van het ouderdomspensioen;
- een andere wijze van verevening.

Tot verevening op andere wijze dan betaling van een vast bedrag of een vast percentage van het te verevenen ouderdomspensioen kan slechts worden overgegaan indien de scheidende partijen in het bezit zijn van een schriftelijke verklaring van de instantie die als uitvoerder van de pensioenregeling optreedt. De verklaring moet inhouden dat de afwijkende wijze van verevening kan worden uitgevoerd. In de toelichting bij het wetsontwerp wordt opgemerkt dat de pensioenuitvoerder op redelijke wijze gebruik moet maken van zijn bevoegdheid een gevraagde wijze van verevening af te wijzen. De wijze van verevening zou moeten passen in het kader van de regeling waaraan het te verevenen ouderdomspensioen wordt ontleend. De voorgestelde regeling laat dermate veel ruimte voor afwijkingen dat het in veel gevallen zou kunnen voorkomen dat de gekozen variant voor verevening moet worden afgewezen. De scheidende partijen moeten in die situatie opnieuw in overleg treden om tot een andere regeling voor de verevening te komen. Het zou dan ook de uitvoerbaarheid van de regeling verbeteren en de rechtszekerheid vergroten wanneer een beperkt aantal opties voor verevening wettelijk wordt voorgeschreven.

Een ingrijpender afwijking is de hiervoor al aangestipte mogelijkheid van *conversie*. Conversie houdt in dat het te verevenen deel van het ouderdomspensioen, tezamen met het aan de gescheiden echtgenoot toekomende weduwen- of weduwnaarspensioen, wordt omgezet in een verzekering op het leven van de vereveningsgerechtigde. Conversie heeft het belangrijke voordeel dat de pensioenrechten van de scheidende echtgenoten van elkaar worden gescheiden. Het aan de vereveningsgerechtigde toekomende, geconverteerde pensioen hangt immers op generlei wijze meer af van het leven van de vereveningsplichtige echtgenoot. Het zou zelfs zijn aan te bevelen van conversie de hoofdregel te maken.

Zoals hiervoor al werd aangegeven, stuit de uitbreiding van het scheidingsbegrip tot scheiding van tafel en bed echter op welhaast onoverkomelijke bezwaren. Zo zou – bijvoorbeeld – een conversie na scheiding van tafel en bed moeten worden teruggedraaid indien verzoe-

ning plaatsheeft. Of zou, indien ten aanzien van het oorspronkelijke ouderdomspensioen inmiddels waarde-overdracht heeft plaatsgehad, het aanvankelijk geconverteerde deel van het ouderdomspensioen alsnog moeten worden overgedragen?

Personen die scheiden kunnen een afwijkende wijze van verevening overeenkomen bij notariële akte of bij een wederzijdse schriftelijke verklaring die is mede-ondertekend door een advocaat. Welke advocaat zou moeten tekenen? Is de veronderstelling dat de advocaten van de scheidende partijen partijdig zijn te gewaagd? Zo niet, dan lijkt het voor de hand te liggen dat uitsluitend bij notariële akte een afwijkende wijze van verevening kan worden overeengekomen. Overigens is déze kwestie voor de uitvoering van de voorgestelde regeling niet of nauwelijks van belang.

3.3.4. Recht op uitbetaling jegens de pensioenuitvoerder. Nieuw is voorts dat in het wetsontwerp aan de vereveningsgerechtigde (ex-)echtgenoot een zelfstandig vorderingsrecht jegens de pensioenuitvoerder wordt toegekend. Het 'zelfstandige vorderingsrecht' houdt in dat voor de vereveningsgerechtigde recht op uitbetaling jegens de pensioenuitvoerder bestaat voor de bedragen waarop hij of zij recht heeft uit hoofde van de verevening. Voordeel van deze opzet van de voorgestelde wet is dat de vereveningsplichtige echtgenoot niet zelf rechtstreeks aan de vereveningsgerechtigde hoeft te betalen. Nadeel is echter dat de pensioenuitvoerder wordt betrokken bij de pensioenverevening.

Uit de voorgestelde wettekst blijkt niet echt duidelijk wanneer het recht op uitbetaling jegens de pensioenuitvoerder exact ontstaat, en aan welke eisen moet zijn voldaan. De betrokkenen moeten binnen twee jaar na de scheiding daarvan mededeling doen aan de pensioenuitvoerder. Tevens moet worden meegedeeld of voor het wettelijk systeem van verevening wordt gekozen, of dat verevening op andere wijze plaatsheeft. Een probleem kan zich bijvoorbeeld voordoen wanneer iemand wiens ouderdomspensioen is ingegaan, gaat scheiden. De scheiding wordt na 1½ jaar aan de pensioenuitvoerder gemeld. Moet de pensioenuitvoerder in die situatie over de verstreken periode van 1½ jaar alsnog presteren aan de gescheiden echtgenoot? In dat geval loopt de pensioenuitvoerder het risico dat hij de aan de gescheiden echtgenoot betaalde bedragen niet meer kan verhalen op de persoon die recht heeft op het ouderdomspensioen. Het zelfstandig vorderingsrecht zou niet eerder moeten kunnen ontstaan dan nadat de mededeling van de scheiding en

de wijze van verevening waarvoor wordt gekozen, door de pensioenuitvoerder zijn ontvangen. Bedragen waarop de gescheiden echtgenoot voor de melding aan de pensioenuitvoerder recht had, moeten door hem of haar op de vereveningsplichtige worden verhaald. Het zou niet redelijk zijn de pensioenuitvoerder een financieel risico te laten lopen uit hoofde van een overeenkomst tussen echtgenoten die van echt scheiden of scheiden van tafel en bed voordat de scheiding en de inhoud van die overeenkomst aan de pensioenuitvoerder kenbaar zijn gemaakt.

3.4. De parlementaire behandeling

De parlementaire behandeling van het voorstel van Wet verevening pensioenrechten bij scheiding, in 1991 gevorderd tot het voorlopig verslag, heeft nauwelijks duidelijkheid gebracht over de hiervoor opgeworpen knelpunten. In de parlementaire behandeling is wél uitgebreid ingegaan op alternatieve methoden van verevening. Het belangrijkste voorgestelde alternatief is de zogenaamde percentagemethode. De percentagemethode houdt in dat periodiek een bedrag ter grootte van het uiteindelijk te bereiken ouderdomspensioen zou moeten worden betaald door de vereveningsplichtige. De vereveningsgerechtigde profiteert dan van het carrièreverloop van de (ex-)echtgenoot na de scheiding. Dat zou redelijk zijn omdat de basis voor de latere carrière mede tijdens het huwelijk is gelegd. De percentagemethode brengt echter óók grote problemen mee, en de redelijkheid ervan staat sterk ter discussie.

4. Over slapers: de wet Nypels/Groenman

Naast de problematiek in verband met de gelijke behandeling van mannen en vrouwen in de aanvullende pensioenregelingen was in 1991 een geheel ander gebod tot gelijke behandeling actueel: gelijke behandeling bij het verlenen van toeslagen op pensioen. In het kader van de wijziging van de PSW per 1 augustus 1987 is een bepaling in de wet opgenomen die inhoudt dat slaper-gepensioneerden recht hebben op overeenkomstige toeslagen op hun pensioen als actief-gepensioneerden.

4.1. Te onderscheiden groepen

Met de term slaper-gepensioneerde wordt de gepensioneerde aangeduid die vóór de voor hem geldende pensioendatum met ontslag ging bij de onderneming of instelling waaraan hij zijn pensioen ontleent. Geduren-

de de periode gelegen tussen de ontslagdatum en de pensioendatum wordt deze persoon aangeduid met de term slaper. Onder een actief-gepensioneerde verstaat men een pensioengerechtigde die direct aansluitend op het beëindigen van het dienstverband met de onderneming of instelling waaraan het pensioen wordt ontleend, met pensioen gaat. Het gebod tot gelijke behandeling van slaper-gepensioneerden met actief-gepensioneerden houdt in dat slaper-gepensioneerden vanaf 1 augustus 1987 recht hebben op toeslagen die op overeenkomstige wijze zijn berekend als toelagen die aan actief-gepensioneerden worden verleend.

Een voorbeeld: wanneer actief gepensioneerden in enig jaar recht hebben op een toeslag van 3% op hun pensioen, hebben in principe ook slaper-gepensioneerden in dat jaar recht op een toeslag van 3% op hun pensioen.

Leidraad voor het bepalen van de groep slaper-gepensioneerden waarvoor het gebod tot gelijke behandeling geldt, is het deelnemerschaps criterium: de vraag of de desbetreffende gepensioneerde met ontslag ging vóór of na invoering van de toeslagregeling. Het gebod tot gelijke behandeling geldt namelijk uitsluitend voor slaper-gepensioneerden die eerst na invoering van de toeslagregeling met ontslag zijn gegaan, ervan uitgaande dat de toeslagregeling gold voor de *na de invoering* uit actieve dienst gepensioneerden. Voor weduwen- en weduwnaarspensioen geldt het gebod op analoge wijze. De weduwe of weduwnaar van degene die als actief-gepensioneerde overlijdt, dient als actief gepensioneerde te worden beschouwd. De weduwe of weduwnaar van degene die als slaper-gepensioneerde overlijdt, dient als slaper-gepensioneerde te worden aangemerkt. Voor slapers bestond vanaf 1 augustus 1987 nog geen recht op gelijke behandeling in verband met het geven van toeslagen. Door het kamerlid Nypels van D66 is op 3 juni 1980 een initiatiefwetsontwerp bij de Tweede Kamer ingediend om het recht op gelijke behandeling voor slapers tot stand te brengen. Nadat de heer Nypels het kamerlidmaatschap had neergelegd, is de behandeling van het wetsontwerp overgenomen door mevrouw Groenman. Mevrouw Groenman is, evenals de heer Nypels in het verleden, lid van de D66 fractie in de Tweede Kamer. Het initiatiefwetsontwerp is op 28 september 1990 door de Tweede Kamer aangenomen. De initiatiefwet, die naar de indieners de wet-Nypels/Groenman wordt genoemd, is vervolgens op 4 mei 1991 door de Eerste Kamer aangenomen en als Wet van

23 augustus 1991 op 1 januari 1992 in werking getreden. Slaper-gepensioneerden konden al vanaf 1 augustus 1987 recht op overeenkomstige toeslagen claimen als aan actief-gepensioneerden werden verleend. Hetzelfde geldt nu ook voor slapers vanaf 1 januari 1992. Uitsluitend de slaper-gepensioneerden en slapers die niet eerder dan nadat de toeslagregeling is ingevoerd met ontslag zijn gegaan bij de onderneming waar de regeling gold, kunnen vanaf 1 januari 1992 rechten aan de toeslagregeling ontlenen.

4.2. Enkele voorbeelden

Enige voorbeelden ter verduidelijking. Bij onderneming X is per 1 januari 1985 een toeslagregeling ingevoerd voor actief-gepensioneerden.

A is per 1 januari 1984 bij X uit dienst getreden. A kan geen rechten aan de toeslagregeling ontlenen, omdat zijn dienstverband met X was verbroken voordat de toeslagregeling werd ingevoerd.

Werknemer B verlaat X op 1 januari 1986. B heeft als slaper vanaf 1 januari 1992 recht op toeslagen die op overeenkomstige wijze worden berekend als de aan actief-gepensioneerden verleende toeslagen. Wanneer B 65 is geworden, gaat zijn ouderdomspensioen in. B heeft vanaf dan als slaper-gepensioneerde recht op toeslagen op zijn ingegane pensioen, die op dezelfde wijze worden vastgesteld als de aan actief-gepensioneerden verleende toeslagen.

Werknemer C, even oud als B en op dezelfde datum als B bij X in dienst getreden, verlaat de dienst van X eveneens op 1 januari 1986 en heeft evenals B vanaf 1 januari 1992 recht op toeslagen als slaper. C is, in tegenstelling tot A en B, gehuwd en voor hem is een weduwenpensioen verzekerd. Op grond van de bij X geldende toeslagregeling hebben weduwen en weduwnaars van overleden actief-gepensioneerden recht op toeslagen op hun weduwen- of weduwnaarspensioen. De weduwe of weduwnaar van een actief-gepensioneerde geldt op zijn of haar beurt als actief-gepensioneerde. De echtgenote van C dient derhalve, evenals C, als slaper te worden aangemerkt en verkrijgt uit dien hoofde toeslagen op het voor haar verzekerde weduwenpensioen indien C overlijdt voor de ingangsdatum van zijn ouderdomspensioen. Vanaf dat moment moet zij als slaper-gepensioneerde worden aangemerkt. Zou C als slaper-gepensioneerde, dus na de ingangsdatum van zijn ouderdomspensioen, zijn overleden dan zou zijn weduwe eveneens als slaper-gepensioneerde recht op toeslagen op het ingegane pensioen hebben.

Worden op de niet-ingegane weduwenpensioenen van actief-gepensioneerden toeslagen verleend, dan kan voor de echtgenoten van slapers en slaper-gepensioneerden een overeenkomstig recht op toeslagen op hun niet-ingegane weduwenpensioen worden geclaimd. Overigens is voor het feitelijk toekennen van een toeslag, naar moet worden aangenomen, doorslaggevend of er tenminste één actief-gepensioneerde is, aan wie toeslagen worden verleend. Is die er niet, dan krijgen noch eventuele slaper-gepensioneerden noch eventuele slapers enige toeslag. Wezen kunnen volgens de letterlijke tekst van de wet geen rechten aan het voorschrift voor gelijke behandeling bij het geven van toeslagen ontlenen. De voor slapers of slaper-gepensioneerden verzekerde wezenpensioenen hoeven niet te worden verhoogd op grond van het feit dat het ingegane wezenpensioen verzekerd op het leven van een overleden uit actieve dienst gepensioneerde werknemer, wordt verhoogd.

Geen recht op gelijke behandeling in het kader van het verlenen van toeslagen hebben slapers waarvoor de pensioenopbouw feitelijk wordt voortgezet na het verbreken van het dienstverband met de werkgever. Men moet hierbij denken aan:

- personen die van een Vut-regeling gebruik gemaakt hebben, maar recht hebben op voortzetting van pensioenopbouw;
- personen die in verband met arbeidsongeschiktheid zijn ontslagen, maar waarvoor de pensioenopbouw wordt voortgezet; en
- werklozen voor zover zij recht hebben op voortzetting van pensioenopbouw ten laste van het Fonds Voorheffing Pensioenverzekering.

4.3. Gevolgen voor het pensioensysteem

Sinds 1 augustus 1987 is in de PSW voorzien in de mogelijkheid van waarde-overdracht. Grote pensioenfondsen en verzekeringsmaatschappijen hebben het initiatief genomen tot het oprichten van het grote circuit voor waarde-overdracht volgens het systeem van de SDS. Werkgevers die zich bij het circuit voor waarde-overdracht aansluiten, verplichten zich ook over de pensioenjaren die ten gevolge van waarde-overdracht worden ingekocht op basis van de bij hen geldende pensioenregeling, pensioenrechten toe te kennen bij salarisverhogingen, na de datum van indiensttreding. Pensioenbreuk behoort thans grotendeels tot het verleden. Ondernemingen zijn namelijk op grote schaal toegetreden tot het circuit voor waarde-overdracht. Binnen afzienbare tijd zal naar alle waarschijnlijkheid een wettelijk recht op waarde-overdracht in

de PSW worden geïntroduceerd. Vanaf de datum waarop het wettelijk recht tot waarde-overdracht gaat gelden, kunnen werknemers die van baan willen veranderen zelf beslissen al dan niet tot waarde-overdracht over te gaan. De wet-Nypels/Groenman heeft dan nog betekenis voor:

- de zogenaamde oude gevallen, ontslaggevallen van voor de datum waarop het wettelijk recht op waarde-overdracht zal worden gerealiseerd;
- werknemers die geen gebruik maken van de mogelijkheid tot waarde-overdracht.

De wet-Nypels/Groenman zal zo een beperkte functie blijven vervullen en kan tezamen met het in te voeren wettelijk recht op waarde-overdracht als sluitstuk van de oplossing van pensioenbreuk worden beschouwd.

5. Ouderschapsverlof en pensioenopbouw

Op 1 januari 1991 is een wettelijke regeling voor ouderschapsverlof in werking getreden. De regeling houdt in dat werknemers die tenminste één jaar bij een werkgever in dienst zijn, voor een periode van maximaal een half jaar onbetaald verlof kunnen nemen voor zover de voor hen gebruikelijke arbeidsduur 20 uur per week overtreft. De regeling geldt voor mannen en vrouwen. Ouderschapsverlof kan genomen worden in verband met de opvoeding van een kind van nul tot vier jaar. Het kind moet tot het huishouden van de werknemer behoren. De werkgever kan het nemen van ouderschapsverlof slechts beletten wanneer hij daarvoor redenen van zwaarwichtig bedrijfsbelang kan aanvoeren. Door een rechter is beslist dat een werkgever een werknemer die ouderschapsverlof neemt niet kan ontslaan op grond van misbruik van de regeling voor ouderschapsverlof omdat het verlof uitsluitend wordt genomen om een verbouwing te realiseren (Ktr. Groningen 20 juni 1991, PG 1991, 3501).

Een voorbeeld. A werkt sinds drie jaar 36 uur per week bij X. Op 1 mei 1992 wordt het kind dat hij tezamen met zijn partner opvoedt en onderhoudt, geboren. A kan tussen 1 mei 1992 en mei 1996 ouderschapsverlof nemen. Het ouderschapsverlof kan niet eerder ingaan dan op 1 mei 1992 en niet later dan op 1 november 1995, er van uitgaande dat A over de maximaal toegestane periode van een half jaar ouderschapsverlof wil nemen. A kan de wekelijkse werktijd met 16 uur bekorten. Hij spreekt met zijn werkgever af dat hij op maandag en dinsdag volledig werkt. Donderdags werkt hij voor de helft van een

werkdag van 8 uur. Zijn totale resterende werktijd is in die situatie 20 uur per week.

Wat de werknemersverzekeringen betreft geldt dat de verschuldigde premies worden aangepast op basis van het feitelijk verdiende – verlaagde – inkomen. Ook de uitkeringen worden aangepast op basis van het feitelijk genoten inkomen tijdens de periode van het ouderschapsverlof. Vanaf de overeengekomen einddatum van de verlofperiode herleeft het recht op uitkering op basis van het oorspronkelijke loon. In de situatie waarin A gedurende de periode van het ouderschapsverlof recht verkrijgt op een uitkering krachtens de ZW, wordt deze uitkering gedurende de beoogde periode van het ouderschapsverlof berekend over het loon bij een arbeidsduur van 20 uur. Vanaf de datum waarop de afgesproken termijn voor het ouderschapsverlof wordt overschreden, wordt de ZW-uitkering berekend over het oorspronkelijke loon behorende bij een arbeidsduur van 36 uur per week.

5.1. Gevolgen van ouderschapsverlof voor de pensioenopbouw

Men kan zich afvragen welke de gevolgen van het nemen van ouderschapsverlof zijn voor de pensioenopbouw. In pensioenregelingen die op de datum van invoering van de Wet op het ouderschapsverlof reeds bestonden zal uiteraard niet zijn voorzien in een regeling voor ouderschapsverlof, zodat deze regelingen terzake een leemte bevatten. Het antwoord op de gestelde vraag zal afhangen van de formulering van de tussen werkgever en werknemer gesloten pensioenovereenkomst. In veel pensioenovereenkomsten hangen de pensioenrechten (indirect) af van het *salaris* van een deelnemer. Uit het systeem van dergelijke pensioenovereenkomsten volgt dat daarmee het *overeengekomen* salaris is bedoeld, en niet het *feitelijk genoten* salaris. Immers, dergelijke pensioenregelingen voorzien in ongewijzigde voortzetting van pensioenopbouw tijdens een periode waarin een werknemer recht heeft op een ZW-uitkering: een periode gedurende welke feitelijk geen recht op loon bestaat. In die gevallen waarin de pensioenopbouw afhankelijk is van het overeengekomen salaris, en niet van het feitelijk genoten salaris, zou het wel eens zo kunnen zijn dat de pensioenopbouw doorloopt gedurende een periode van ouderschapsverlof.

Werkgevers en werknemers doen er goed aan het probleem van pensioenopbouw tijdens ouderschapsverlof tot onderwerp van het arbeidsvoorwaardenoverleg te maken. Met betrekking tot pensioenop-

bouw tijdens ouderschapsverlof zijn er drie mogelijkheden:

- de pensioenopbouw wordt ongewijzigd voortgezet op basis van het overeengekomen salaris;
- de opbouw van het ouderdomspensioen wordt aangepast op basis van het feitelijk genoten salaris gedurende de ouderschapsverlofperiode, maar de dekking voor weduwen-, weduwnaars- of partnerpensioen blijft ongewijzigd in stand;
- de opbouw van zowel ouderdomspensioen als weduwen-, weduwnaars- of partnerpensioen wordt aangepast op basis van het feitelijk genoten salaris.

Ook voor eventueel toegezegd wezenpensioen moet de afweging worden gemaakt in welke mate tijdens ouderschapsverlof de dekking in stand wordt gehouden of de opbouw wordt voortgezet.

5.2. Fiscale aspecten

In beginsel voldoet een pensioenregeling op grond waarvan de pensioenopbouw tijdens ouderschapsverlof op enigerlei wijze wordt voortgezet over het gedeelte van de arbeidsduur waarover verlof genoten wordt, niet aan de fiscale definitie voor een pensioenregeling. Die definitie houdt in dat een pensioen wat de hoogte betreft in overeenstemming moet zijn met de maatschappelijke gebruiken. Deze vage norm is nader uitgewerkt: een pensioen moet in verhouding tot de doorgebrachte diensttijd en de genoten beloning staan. Wanneer de pensioenopbouw tijdens ouderschapsverlof op grond van een bepaalde pensioenregeling niet wordt aangepast op basis van het resterende inkomen, voldoet die pensioenregeling strikt genomen niet aan de fiscale definitie van het begrip pensioenregeling.

De minister van Financiën kan een pensioenregeling of groepen van pensioenregelingen die niet aan de fiscale definitie van het begrip pensioenregeling voldoen, als pensioenregeling aanwijzen. De minister zou pensioenregelingen op grond waarvan de pensioenopbouw (ongewijzigd) doorloopt tijdens een periode van ouderschapsverlof, als pensioenregeling in fiscale zin kunnen aanwijzen. Daarmee zou voor de praktijk duidelijkheid zijn gegeven en zou de rechtszekerheid zijn geïnd. Voor alle duidelijkheid: de aanspraken uit hoofde van een pensioenregeling die aan de fiscale definitie voldoet, zijn onbelast, de uitkeringen belast.

Het ministerie van Financiën pleegt pas dan tot een groepsgewijze

aanwijzing over te gaan, wanneer inspecties om een aanwijzing verzoe- ken. Inspecties kunnen een aanwijzing wenselijk vinden omdat een aanwijzing eenheid van beleid bewerkstelligt. Zolang inspecties regelin- gen op grond waarvan pensioenopbouw tijdens ouderschapsverlof (on- gewijzigd) doorloopt zonder meer als pensioenregeling in fiscale zin accepteren, bestaat aan een groepsgewijze aanwijzing in de praktijk geen behoefte. De kwestie is dan ook academisch van aard.

5.3. Implementatie van ouderschapsverlof in arbeidsvoorwaarden

Naar verwachting zal ouderschapsverlof de komende jaren een onder- werp zijn dat in het kader van arbeidsvoorwaardenoverleg aan bod zal komen. In het arbeidsvoorwaardenoverleg zal de keus moeten worden gemaakt uit de hiervoor aangegeven opties, waarbij ook tussenvarianten denkbaar zijn. De financiële ruimte die werkgevers kunnen bieden voor verbetering van arbeidsvoorwaarden is uiteraard beperkt. Naarmate meer financiële middelen worden uitgetrokken voor de (pen- sioen)situatie van ouderschapsverlofgangers, zal er minder ruimte zijn voor andere verbeteringen.

5.4. Te verwachten ontwikkelingen

Naar verwachting zal in veel pensioenregelingen worden voorzien in een bepaling die inhoudt dat de pensioenopbouw ongewijzigd wordt voortgezet. De Stichting van de Arbeid heeft in een aanbeveling aan werkgevers en werknemers ongewijzigde voortzetting van pensioenop- bouw tijdens ouderschapsverlof als mogelijke optie genoemd. De Stich- ting van de Arbeid is van mening dat de risicodekking voor weduwen-, weduwnaars- of partnerpensioen zonder meer moet worden gehand- haafd. Ongewijzigde voortzetting van de pensioenopbouw tijdens ou- derschapsverlof verdient echter de voorkeur.

De nieuwe wettelijke regeling moet in bestaande arbeidsverhoudin- gen worden geïncorporeerd. Daar waar al op vrijwillige basis ouder- schapsverlof- of moederschapsverlofregelingen waren overeengeko- men, zal afstemming van deze regelingen op de wettelijke regeling voor ouderschapsverlof moeten plaatshebben. In de Pensioennota (zie on- derdeel 14 hierna) neemt het kabinet het standpunt in dat de pensioen- opbouw tijdens een periode van ouderschapsverlof zou moeten worden voortgezet.

6. Regeling voor beslag op periodieke uitkeringen

Op 21 december 1989 is door de Tweede Kamer het wetsvoorstel inzake een algemene regeling van beslag op loon, sociale uitkeringen en andere periodieke betalingen, aangenomen. De herziening van het beslagrecht op periodieke uitkeringen kent een lange geschiedenis. Het oorspronkelijke wetsontwerp werd al op 3 mei 1983 aan de Tweede Kamer aangeboden. Het is, nadat de behandeling ervan verschillende keren ernstig is vertraagd, uiteindelijk toch door deze Kamer aanvaard. Het voornaamste doel van de gewijzigde wetgeving is de verschillende regelingen voor beslag zoals die op diverse plaatsen verspreid in allerlei wetten voorkwamen, op één centrale plaats uniform te regelen. Hierna worden de gevolgen van de geüniformeerde wetgeving voor pensioenen aangegeven. De gewijzigde wetgeving (wet van 13 december 1990) is met ingang van 1 april 1991 in werking getreden.

6.1. Korte terugblik

Beslag op pensioen dat voortvloeit uit de AOW of de AWW, was onder de oude regeling niet mogelijk. Voorts boden de uitkeringen op grond van de overige volksverzekeringen, de werknemersverzekeringen, de verschillende regelingen voor studiefinanciering en de regelingen voor oorlogs- en vervolgingslachtoffers, ook geen verhaal. Wel was het mogelijk beperkt beslag te leggen op pensioenuitkeringen die voortvloeiden uit een aanvullende pensioenregeling waarop de Pensioen- en spaarfondsenwet van toepassing was. Artikel 32 van deze wet schreef tot 1 april 1991 namelijk voor dat op pensioen slechts beslag kon worden gelegd voor zover het pensioen het bedrag van *f* 25 per week of *f* 125 per maand overtrof. In die situatie was beslag mogelijk op een vijfde deel van het pensioen, voor zover dit meer bedroeg dan de genoemde bedragen. Voor pensioen waarop de Wet betreffende verplichte deelneming in een beroepspensioenfonds van toepassing was, gold een in die wet bpr opgenomen beslagregeling: van de eerste *f* 3.000 per jaar is een derde vatbaar voor beslag.

Op de genoemde beslagverboden en beslagbeperkende bepalingen kon op twee manieren een inbreuk worden gemaakt. Een andere wet kon een afwijkende beslagregeling bevatten die als bijzondere wet voorrang genoot boven het algemenere beslagverbod of de algemenere beperking tot het leggen van beslag. In de situatie waarin de beslaglegging zijn grond vond in een vordering op grond van levensonderhoud

werd een beslagvrije voet gehanteerd ter grootte van 90% van de bijstandsnorm vastgesteld volgens het Besluit landelijke normering. Deze bijstandsnorm hangt af van de persoonlijke omstandigheden. Voor alleenstaanden, alleenstaande ouders en twee-ouder-gezinnen gelden derhalve verschillende bedragen. Onder de oude regeling kon de schuldeiser van een werknemer bij diens werkgever beslag op het loon van de werknemer leggen. In het uiterste geval behield de werknemer een deel van het netto loon ter grootte van 90% van de bijstandsnorm krachtens het Besluit landelijke normering. Het restant van zijn netto loon werd aan zijn schuldeiser betaald.

6.2. De nieuwe, geïuniforceerde regeling voor beslag

Op grond van de nieuwe wetgeving worden zoveel mogelijk periodieke uitkeringen onder de tot 1 april 1991 geldende regeling voor loonbeslag gebracht. De wet kent twee uitgangspunten. Het eerste uitgangspunt is dat derdenbeslag op periodieke uitkeringen slechts mogelijk is voor zover die uitkeringen de beslagvrije voet overtreffen. De beslagvrije voet ter grootte van 90% van de bijstandsnorm is het uitgangspunt van de nieuwe wettelijke regeling. Bij het opstellen van deze nieuwe regeling is aansluiting gezocht bij de oude regeling voor loonbeslag. Het tweede uitgangspunt is dat de wet een limitatieve opsomming bevat van periodieke uitkeringen waarop zij van toepassing is. De belangrijkste categorieën periodieke uitkeringen waarvoor een beslagvrije voet geldt zijn:

- loon;
- uitkeringen op grond van de volks- en werknemersverzekeringen, met uitzondering van uitkeringen op grond van de AKW;
- pensioenen, met uitzondering van pensioenen die worden ontleend aan de ABPW en de SPW;
- lijfrenten;
- uitkeringen uit levens-, invaliditeits-, ongevallen- of ziekengeldverzekeringen, die volgens de Memorie van Toelichting op de wet beogen inkomen uit arbeid dat wegvalt te vervangen;
- uitkeringen uit hoofde van een wettelijke verplichting tot levensonderhoud.

Opvallend is dat ook de uitkering tot levensonderhoud onder de nieuwe regeling is gebracht. Op grond van de oude regeling is alimentatie niet vatbaar voor beslag, indien de alimentatie door de rechter is opgelegd. Een ander verschil tussen de huidige en de oude regeling is dat op een

aantal andere uitkeringen waarop onder de oude wetgeving géén beslag mogelijk was, de nieuwe regeling het leggen van beslag wél toestaat. Daarbij wordt wel als eis gesteld dat de netto periodieke uitkering hoger is dan een bedrag ter grootte van 90% van de bijstandsnorm. Overigens wordt de hoogte van de beslagvrije voet beïnvloed door een aantal factoren. Voor het berekenen van de beslagvrije voet wordt het voor de betrokken schuldenaar geldende inkomensniveau volgens de bijstandsnorm vastgesteld. Het inkomen op bijstandsniveau bestaat uit de som van de normuitkering en de vakantie-uitkering waarop de schuldenaar naar de maatstaf van het Bijstandsbesluit landelijke normering recht zou hebben indien zijn inkomen uitsluitend uit bijstand zou bestaan. Bij deze berekening wordt onderscheid gemaakt al naar gelang de schuldenaar een alleenstaande, een alleenstaande ouder is, of tot een twee-oudergezin behoort. Voorts dient de beslagvrije voet te worden verhoogd met de premie die de schuldenaar voor zijn ziektekostenverzekering dient te betalen en zijn in bepaalde gevallen ook de woonlasten van de schuldenaar van invloed op de hoogte van de beslagvrije voet. Ook wordt gekeken naar het inkomen van de (huwelijks-)partner van de schuldenaar. In de situatie waarin de (huwelijks-)partner een inkomen heeft dat meer bedraagt dan 45% van de normuitkering en vakantie-uitkering, daalt de beslagvrije voet voor de schuldenaar tot minimaal 45% van de som van normuitkering en vakantie-uitkering. In de situatie waarin de partner geen inkomen heeft, wordt als beslagvrije voet het bedrag ter grootte van 90% van de bijstandsnorm in aanmerking genomen.

In de wet is met betrekking tot de toepassing van de beslagvrije voet een regeling getroffen voor het geval de beslagene meerdere bronnen van inkomsten heeft. Daarbij wordt onderscheid gemaakt tussen de situatie waarin beslag wordt gelegd op inkomen afkomstig uit slechts één bron en de situatie waarin beslag wordt gelegd op verschillende inkomsten uit verschillende bronnen. In het laatste geval wordt de beslagvrije voet in verhouding tot de hoogte van de periodieke uitkering verdeeld over de verschillende bronnen van inkomsten. Wordt echter beslag gelegd op het inkomen afkomstig uit één bepaalde bron van inkomsten, dan worden de niet beslagen neveninkomsten in mindering op de beslagvrije voet gebracht. Zodra op het neveninkomen beslag wordt gelegd, vervalt deze aftrek.

6.3. Informatieplicht

Uitgangspunt van de nieuwe regeling voor beslag is dat de uitkerende instantie, bijvoorbeeld een werkgever, een pensioenfonds of een verzekeringsmaatschappij, mag afgaan op mededelingen van de beslaglegger of van de door de beslaglegger ingeschakelde deurwaarder. De uitkerende instantie heeft geen onderzoeksplicht. Mocht van het inkomen van de schuldenaar een te groot bedrag zijn ingehouden, dan dient de schuldeiser het teveel betaalde te restitueren. In de situatie waarin te weinig is afgedragen aan de schuldeiser, dient een inhaaloperatie plaats te hebben: voor zover te weinig is afgedragen dient afdracht alsnog in de toekomst plaats te hebben. De mededelingen die de beslaglegger of de deurwaarder aan de uitkerende instantie moet doen, zijn gebaseerd op de verplichting van de schuldenaar om aan de deurwaarder zijn bronnen van inkomsten op te geven. Bij deze gelegenheid moet de deurwaarder op zijn beurt de beslagene de in diens geval geldende standaard beslagvrije voet meedelen.

6.4. Administratieve gevolgen voor uitkerende instanties

De nieuwe wettelijke regeling voor beslag op periodieke uitkeringen heeft uniformiteit gebracht in de over vele wetten verspreide regelingen voor beslag. Er is naar gestreefd zoveel mogelijk soorten periodieke uitkeringen onder de werking van de nieuwe wettelijke regeling te brengen. Voor pensioenuitkeringen betekent dit dat de voorheen geldende beslagnorm van artikel 32 PSW of artikel 29 BprW niet langer van toepassing zal zijn doch voor de bepaling van de beslagvrije voet wordt teruggevallen op een bedrag ter grootte van 90% van de bijstandsnorm ingevolge het Landelijk besluit normering. Voor lopende gevallen heeft de nieuwe regeling pas gevolgen wanneer aan de uitkerende instantie een nieuwe beslagvrije voet is medegedeeld. Uitkerende instanties hebben géén onderzoeksplicht, zodat in lopende administraties niet tot 'screening' van alle lopende beslagen hoeft worden overgegaan.

7. Pensioen en de lijfrentepremie-aftrek

Na veel strubbelingen zijn in 1991 de wetsvoorstellen in het kader van de Brede Herwaardering door de Tweede en Eerste Kamer aangenomen. De strubbelingen betroffen met name de ingangsdatum van de voorgestelde wetgeving. In het allerlaatste stadium was er nog een wijzigingswetje nodig op grond waarvan de ingangsdatum van 1 juli

1991 naar 1 januari 1992 is verschoven. De Eerste Kamer had laten weten niets voor terugwerkende kracht te voelen. Belangrijk onderdeel van de ingrijpende wetswijziging is de nieuwe regeling voor de lijfrentepremie-aftrek. De lijfrentepremie-aftrek is vanaf 1 januari 1992 tot op zekere hoogte afhankelijk van het opgebouwde pensioen van de belastingplichtige. Op deze afhankelijkheid wordt hierna ingegaan, nadat de kern van de regeling voor lijfrentepremie-aftrek is geschetst.

7.1. Lijfrentepremie-aftrek vanaf 1 januari 1992

De oude regeling voor lijfrentepremie-aftrek is onder de nieuwe wetgeving vervangen door het zogenaamde drie-tranche-systeem. De drie tranches zijn de basisaftrek, de aanvullende aftrek en de aftrek wegens tekorten. Essentieel voor de regeling is de gedachte dat een 'goede' oudedagsvoorziening bestaat uit een inkomen dat 70% van het voor pensionering laatst genoten inkomen bedraagt.

7.1.1. De eerste tranche. De eerste tranche houdt een aftrek van *f* 5000 voor iedere belastingplichtige in. Voor echtgenoten die niet gescheiden leven geldt een aftrek van *f* 10.000 voor beide echtgenoten gezamenlijk. Deze bedragen zijn geïndexeerd. Vanaf 1 januari 1992 zijn deze bedragen dan ook met 3% verhoogd tot respectievelijk *f* 5150 en *f* 10.300.

7.1.2. De tweede tranche. De tweede tranche maakt eventuele extra aftrek mogelijk. Extra aftrek hangt af van de toename van een eventueel gevormde fiscale oudedagsreserve en de aangroei van pensioenaanspraken. Er is van uitgegaan dat de AOW en aftrek volgens de eerste tranche waarborgen dat over een inkomen tot *f* 50.000 een voldoende voorziening realiseerbaar is. De extra aftrek bedraagt een vierde deel van het inkomen boven *f* 50.000, verminderd met de toename van de fiscale oudedagsreserve en 10 maal de aangroei van pensioenaanspraken. Voor gehuwden die geen nabestaandenpensioen in de voor hen geldende pensioenregeling kennen, wordt de vermindering gesteld op $\frac{2}{3} * 10 * A$. De factor $\frac{2}{3}$ mag niet voor ongehuwd samenwonende personen worden toegepast. Ook het bedrag van *f* 50.000 is geïndexeerd en bedraagt vanaf 1 januari 1992 *f* 51.500.

7.1.3. De derde tranche. Voor personen die na gebruik te maken van aftrek volgens de eerste en tweede tranche een niet te verwaarlozen tekort aan opgebouwde voorzieningen voor de oudedag of voor echtgenoot of echtgenote hebben, bestaat weer een extra aftrekmogelijkheid. De extra aftrek bestaat uitsluitend voor personen vanaf 39 jaar maar jonger dan

65 jaar en bedraagt f 10.000. Degene die de extra aftrek wenst te benutten moet aantonen dat er een niet te verwaarlozen tekort is. Het bedrag van f 10.000 is geïndexeerd en bedraagt vanaf 1 januari 1992 f 10.300.

7.2. *Waardering van pensioen onder de tweede tranche*

Het vaststellen van de jaarlijkse aangroei van het aan een aanvullende pensioenregeling te ontlene pensioen bezorgt veel hoofdbreken. De te hanteren uitgangspunten zijn geenszins duidelijk. Wellicht zal in te voeren procedures meer duidelijkheid kunnen worden verkregen.

7.2.1. *Te onderscheiden pensioensystemen.* Omdat aanvullende pensioenregelingen inhoudelijk niet direct aan wettelijke regels zijn gebonden, komen in Nederland vele pensioensystemen voor. Werkgevers en werknemers kunnen immers aan de regeling op de door hen in het arbeidsvoorwaardenoverleg overeengekomen wijze vorm geven. Enkelé veel voorkomende pensioensystemen zijn het:

- gemiddeld-salarissysteem;
- eindsalarissysteem;
- levensjarensysteem;
- beschikbare-premiesysteem.

Een pensioenregeling volgens het gemiddeld-salarissysteem levert een pensioen op dat is gerelateerd aan het gemiddeld gedurende de loopbaan verdiende salaris.

Regelingen volgens het eindsalarissysteem leveren een pensioen op dat aan het laatst genoten salaris is gekoppeld. In het algemeen geldt dat na 40 jaren onafgebroken dienstverband het opgebouwde pensioen gelijk is aan een percentage (meestal 70%) van het gemiddeld verdiende salaris respectievelijk het laatst verdiende salaris.

Regelingen volgens het levensjarensysteem geven over het salaris zoals dat geldt bij de aanvang van het deelnemerschap uitsluitend recht op pensioen over toekomstige dienstjaren. Over verhogingen van het pensioengevend salaris na indiensttreding wordt pensioen toegekend over alle jaren vanaf leeftijd 25, ongeacht de datum van indiensttreding. Achtergrond van het levensjarensysteem is pensioenbreuk te voorkomen.

Regelingen volgens het beschikbare-premiesysteem geven periodiek, meestal jaarlijks, aanspraak op een bepaald bedrag aan premie. Het te bereiken pensioenbedrag hangt af van het te verkrijgen pensioen voor

de beschikbaar gestelde premie of premies. Uitgangspunt van een beschikbare-premiereregeling is kostenbeheersing: de kosten liggen vast, maar het pensioenresultaat niet.

7.2.2. Te onderscheiden systemen van dekking. Pensioenregelingen verschillen niet alleen wat het systeem betreft. Ook de dekking van pensioenaanspraken kan uiteenlopen. De financiering van verleende pensioenaanspraken kan op verschillende wijzen in de tijd zijn uitgesmeerd. De dekkingsgraad van pensioenaanspraken gefinancierd door middel van stortingskoopsommen wijkt af van die van pensioenaanspraken gefinancierd op basis van periodieke gelijkblijvende premies. Voorts treden verschillen in dekkingsgraad op naar gelang pensioenrechten over verstreken dienstjaren door betaling van een koopsom of gespreid over toekomstige diensttijd worden gefinancierd.

Het overlijdensrisico kan door middel van een renteverzekering worden gedekt, of worden verzekerd door middel van een tijdelijke risicoverzekering. Indien het overlijdensrisico op basis van een risicoverzekering is gedekt, vervalt in het algemeen de dekking bij uitdiensttreding. Wanneer een renteverzekering is gesloten, kan de dekking worden gehandhaafd op basis van de tot de datum van uitdiensttreding betaalde bedragen.

7.2.3. Waarderingsperikelen. Essentieel voor het regime voor lijfrentepremie-aftrek onder de Brede Herwaardering is dat de in aanmerking te nemen aangroei van pensioenaanspraken afhankelijk is van het pensioensysteem. De financiering (premies of koopsommen) en de dekking (risico- of renteverzekering) spelen geen rol.

De factor A in de formule voor het berekenen van lijfrentepremie-aftrek volgens de tweede tranche staat voor de aangroei van de te zijner tijd (na pensionering of overlijden) te ontvangen pensioenuitkering. De berekening van de factor A levert in het geval van een gebruikelijke 70% eindsalaris-regeling geen problemen op. Stel dat het pensioen ter grootte van 70% van het laatst genoten salaris in veertig jaren wordt verworven. In dat geval wordt jaarlijks 1,75% van het pensioengevend salaris, in het algemeen aangeduid met de term pensioengrondslag, aan pensioen opgebouwd. Dat bedrag is gelijk aan de jaarlijkse aangroei. Zoals opgemerkt, spelen de financiering van de regeling en de dekking geen rol. Het maakt dus niet uit of premies of koopsommen worden betaald, en of rechten over verstreken diensttijd al dan niet door betaling van een koopsom worden gefinancierd. Voorts maakt het voor een weduwen-

of weduwnaarspensioen niet uit of sprake is van risicodekking of een renteverzekering. Ook het gemiddeld-salarissysteem geeft geen problemen: de factor A is eveneens gelijk aan 1,75% van het pensioengevend salaris.

Voor het levensjarensysteem en het beschikbare-premiesysteem is niet duidelijk hoe de jaarlijkse aangroei moet worden vastgesteld. Pensioenuitvoerders zullen zelf maatstaven voor de waardering moeten ontwikkelen. De parlementaire behandeling van het nieuwe regime voor lijfrentepremie-aftrek geeft in elk geval geen duidelijkheid.

7.3. Rol voor pensioenuitvoerders

In het eindverslag wordt luchtig opgemerkt dat voor het berekenen van de aangroei van pensioenaanspraken een beroep op de pensioenuitvoerders kan worden gedaan. De ingewikkeldheid van de regeling voor lijfrentepremie-aftrek vormt dan ook geen bezwaar. Daarnaast wordt opgemerkt dat het een goede zaak zou zijn als iedere belastingplichtige een opgave van zijn pensioenrechten zou ontvangen. Hierbij moet een kanttekening worden geplaatst. Veel pensioenuitvoerders verstrekken jaarlijks of bij iedere wijziging een opgave van de bestaande aanspraken. Voor verzekeraars geldt zelfs een wettelijke verplichting daartoe, namelijk de verplichting een polis af te geven. Het verstrekken van een opgave van de aanwas van pensioenrechten in enig jaar is een geheel andere zaak. De aanwas moet berekend worden. Hiervoor bleek dat de wettelijke regeling op dit punt vele vragen onbeantwoord laat.

7.4. Brede Herwaardering deel II

Het wetsvoorstel in het kader van de Brede Herwaardering deel II waarin onder andere de fiscale behandeling van pensioenen zou worden geregeld, zou in het tweede kwartaal van 1991 in de Tweede Kamer worden ingediend. Het is in 1991 echter nog niet tot indiening gekomen.

In het kader van de behandeling van de Pensioennota is wel duidelijk gemaakt dat de definitie van het begrip pensioenregeling in de Wet op de loonbelasting 1964 niet zal worden bijgesteld in die zin, dat slechts pensioenregelingen volgens het gemiddeld-salarissysteem de thans geldende fiscale behandeling blijven genieten. Pensioenregelingen hoeven niet om fiscale redenen neerwaarts te worden bijgesteld.

8. De pensioenfondsenheffing

In 1991 is het betrekkelijk stil gebleven rond de zogenaamde pensioenfondsenheffing. De pensioenfondsenheffing is een in 1989 door het tweede kabinet Lubbers in het kader van de Brede Herwaardering voorgestelde belastingheffing over veronderstelde vermogensoverschotten van pensioenfondsen. Uit de toelichting die het kabinet bij het wetsvoorstel geeft, blijkt dat het kabinet destijds van mening was dat bij veel pensioenfondsen tegenover een niet onaanzienlijk deel van het vermogen geen direct aanwijsbare pensioen- en Vut-verplichtingen stonden. Tegen de voorgestelde pensioenfondsenheffing is sterk verzet gerezen, niet alleen vanuit de wereld van de pensioenfondsen maar ook vanuit werkgevers- en werknemerskringen. Ook de Raad van State en de Sociaal-Economische Raad waren niet te spreken over de voorgestelde heffing.

8.1. *Het wetgevingstraject*

In eerste instantie beoogde het kabinet de pensioenfondsenheffing te realiseren door de pensioenfondsen vennootschapsbelastingplichtig te maken. Daartoe zou de zogenaamde subjectieve vrijstelling van de vennootschapsbelasting voor pensioenfondsen vervallen. De subjectieve vrijstelling voor pensioenfondsen, geregeld in de Wet op de vennootschapsbelasting 1969, berustte op de gedachte dat pensioenfondsen gezien hun specifieke doelstelling niet op het behalen van winst uit zouden zijn. Het verzet tegen de gedachte de subjectieve vrijstelling voor pensioenfondsen uit de Wet op de vennootschapsbelasting te schrappen en op pensioenfondsen gerichte regels voor de waardering van de pensioen- en Vut-verplichtingen enerzijds en de beleggingen anderzijds op te nemen, heeft het kabinet er toe gebracht de pensioenfondsenheffing in een aparte wet te regelen. Het bijzondere karakter van pensioenfondsen brengt, naar de gewijzigde mening van het tweede kabinet Lubbers, mee dat voor pensioenfondsen in een eigensoortige heffing moet worden voorzien.

8.2. *Inhoud van de voorgestelde wet*

Onder de naam Wet op de heffing over vermogensoverschotten van pensioenfondsen presenteerde het kabinet op 27 juni 1989 een wetsvoorstel aan de Tweede Kamer dat er, blijkens de considerans, in zou moeten voorzien de vorming en instandhouding van vermogensover-

schotten met een duurzaam karakter door pensioenfondsen tegen te gaan.

8.2.1. *Werkingsfeer.* De voorgestelde wet voor belastingheffing over vermogensoverschotten van pensioenfondsen moet gelden voor alle in Nederland gevestigde ondernemingspensioenfondsen, beroepspensioenfondsen en bedrijfspensioenfondsen. Een uitzondering geldt voor directiepensioenlichamen. Op grond van de PSW kan een werknemer/groootaandeelhouder de voor hem, zijn of haar echtgenoot of partner en zijn of haar verwanten door de onderneming getroffen pensioenregeling in eigen beheer uitvoeren. Dit betekent dat geen verplichting bestaat toegezegde pensioenen te verzekeren of bij een pensioenfonds onder te brengen. De vrijstelling geldt wanneer de werknemer tenminste 10% van de aandelen van de onderneming waarbinnen hij werkzaam is, houdt. De werknemer/groootaandeelhouder waarvoor de vrijstellingsregeling van de PSW geldt kan besluiten de ter dekking van zijn pensioenaanspraken gereserveerde financiële middelen af te zonderen van de werkmaatschappij, om de aanspraken veilig te stellen. Afzondering kan onder andere plaatshebben binnen een speciaal daarvoor opgerichte stichting of een naamloze of besloten vennootschap. Voor dergelijke pensioenvennootschappen geldt de voorgestelde overschotheffing in het algemeen niet. Voor pensioenvennootschappen in de vorm van een naamloze of besloten vennootschap zal de regeling niet gelden wanneer de werknemer/groootaandeelhouder te samen met zijn echtgenoot of partner en zijn bloed- en aanverwanten in de rechte lijn en de tweede graad van de zijlijn ten minste 10% van de aandelen in de vennootschap houdt. Voor pensioenvennootschappen die een andere rechtsvorm hebben, waarbij met name aan stichtingen moet worden gedacht, zal de nieuwe regeling niet gelden wanneer de pensioenvennootschap pensioenregelingen uitvoert die door een naamloze of besloten vennootschap zijn toegezegd aan werknemers die te zamen met hun echtgenoten, partners of bloed- en aanverwanten in de rechte lijn of in de tweede graad van de zijlijn ten minste 10% van de aandelen in die vennootschap houden of hebben gehouden. Uitzondering voor directiepensioenlichamen is overigens niet genereus. Integendeel, de hiervoor aangeduide pensioenvennootschappen zullen integraal aan de vennootschapsbelasting worden onderworpen in het kader van de Brede Herwaardering, zodat een veel stringerende regeling gaat gelden.

8.2.2. *Systeem van de voorgestelde wet.* Pensioenfondsen zullen belasting

verschuldigd worden over het belastbare vermogenoverschot. Het *belastbare* vermogenoverschot is het laagste van de in de vijf voorafgaande jaren aanwezige vermogenoverschotten. Als peildatum voor het vaststellen van de aanwezigheid van een vermogenoverschot geldt slechts 1 januari. Een eventueel *vermogenoverschot* wordt berekend op basis van het vermogen van een pensioenfonds. Er geldt een beperkte vrijstellingsregeling, die inhoudt dat een bedrag ter grootte van 15% van de schulden van het fonds in verband met pensioen- en Vut-verplichtingen niet in aanmerking wordt genomen. Het percentage van 15 geldt indien de bezittingen van het fonds voor niet meer dan 30% uit onroerend goed en aandelen bestaan. Wanneer de bezittingen van het fonds voor 30 - 40% respectievelijk 40 - 50% uit aandelen en onroerend goed bestaan, bedraagt het percentage 16 respectievelijk 17. Bestaan de bezittingen van het fonds voor meer dan 50% uit onroerende goederen en aandelen, dan bedraagt het percentage 18. Voorts zijn vrijgesteld de bedragen waarover in het verleden de pensioenfondsenheffing verschuldigd is geweest, echter onder aftrek van de heffing. Het vermogen van een pensioenfonds is gelijk aan de waarde van de bezittingen van dat fonds, verminderd met de waarde van de schulden. Uitdelingen aan aandeelhouders van het pensioenlichaam worden tot de bezittingen gerekend, voor zover die uitdelingen meer dan 5% per jaar van het gestarte kapitaal bedragen. Naast de hiervoor weergegeven systematiek voor het berekenen van de pensioenfondsenheffing bevat de wet waarderingsregels voor respectievelijk de bezittingen en de schulden van het fonds. Voor de waardering van de bezittingen van een pensioenfonds geldt, globaal weergegeven, dat:

- rentedragende schuldvorderingen naar hun nominale waarde in aanmerking moeten worden genomen;
- onroerende goederen die niet langer dan tien jaren tot de bezittingen van het fonds komen, naar de aankoopprijs of voortbrengingskosten, verminderd met de afschrijvingen, in aanmerking genomen moeten worden;
- onroerende goederen die langer dan tien jaren tot het fondsvermogen komen, worden voor hun waarde in het economisch verkeer aan het begin van elk tijdvak van tien jaar, verminderd met de afschrijvingen, in aanmerking genomen;
- aandelen die niet langer dan vijf jaren tot het bezit van het pensioenfonds horen, worden naar de laagste van de aankoopprijs of hun

- waarde in het economisch verkeer in aanmerking genomen;
- aandelen die langer dan vijf jaren tot het fondsvermogen behoren, worden naar de laagste van de waarde in het economisch verkeer aan het begin van elk tijdvak van vijf jaar, of de actuele waarde in het economisch verkeer in aanmerking genomen.

Andere bezittingen van een pensioenfonds worden gewaardeerd op hun waarde in het economisch verkeer. Tegenover de bezittingen van een pensioenfonds staan de schulden, waarvan de pensioen- en Vut-verplichtingen uiteraard de belangrijkste zijn. Schulden uit hoofde van de door het pensioenfonds uitgevoerde pensioenregeling of Vut-regeling worden gewaardeerd op een bedrag ter grootte van de contante waarde van de door de deelnemers aan de regeling tot het begin van het desbetreffende jaar opgebouwde rechten. Het aldus vastgestelde bedrag wordt vermeerderd met het bedrag waarop de in de toekomst door de deelnemers jegens het pensioenfonds te verwerven pensioen- of Vut-rechten kunnen worden gewaardeerd. Voor het berekenen van de in de toekomst te verwerven aanspraken moet worden uitgegaan van het voor iedere deelnemer gebruikelijke salarisverloop.

Naast schulden uit pensioen- en Vut-verplichtingen mag het pensioenfonds als schuld uit hoofde van de door het fonds uitgevoerde pensioen- of Vut-regeling aanmerken verbeteringen van de opgebouwde rechten van de deelnemers. Uitsluitend met verbeteringen die binnen een half jaar na de aanvang van het desbetreffende kalenderjaar zijn toegekend, mag rekening worden gehouden. Van de bij de uit voeren berekeningen in acht te nemen actuariële factoren wordt slechts de rentefactor in de wet vastgelegd. Er moet in beginsel van een rekenrente van 4% worden uitgegaan. Wanneer het door pensioenfondsen behaalde rendement over de laatste drie voorafgaande jaren gemiddeld minder dan 4% hoger ligt dan de gemiddelde loonstijging over die jaren, kan een (lagere) in aanmerking te nemen rentefactor worden voorgeschreven door de minister van Financiën. Voorts kunnen bij algemene maatregel van bestuur nadere regels worden gegeven voor de waardering van de pensioen- en Vut-verplichtingen van een pensioenfonds. Andere schulden van het pensioenfonds worden in het kader van de pensioenfondsenheffing in aanmerking genomen naar de waarde in het economische verkeer.

8.2.3. Overgangsbepalingen. Een verzachtende maatregel voor de pijn die pensioenfondsen zullen lijden wanneer de pensioenfondsenheffing

wordt ingevoerd, is de regeling met betrekking tot de nulfondsen, de regeling die inhoudt dat belastingheffing slechts plaatsheeft wanneer een pensioenfonds over een periode van vijf jaar onafgebroken een vermogenoverschot heeft en de vrijstellingsregeling. Daarnaast is in twee overgangsbepalingen voorzien om het leed voor de pensioenfondsen verder te verzachten. Ten eerste worden de hiervoor genoemde vrijstellingspercentages van 15, 16, 17 en 18 voor de jaren 1990 tot en met 1993 verhoogd met 10. Ten tweede wordt ervan uitgegaan dat een pensioenfonds over de jaren 1985 tot en met 1989 niet over een vermogenoverschot beschikt. Deze overgangsbepaling leidt er toe dat pensioenfondsen niet over een eerder gelegen jaar dan 1995 belasting over eventuele vermogenoverschotten verschuldigd zullen zijn.

8.3. Invoering van de overschotheffing: ja of nee?

In 1991 is het welhaast verdacht stil geweest rond de overschotheffing. Het is maar de vraag of tot invoering zal worden overgegaan. De voorgestelde heffing is op grote maatschappelijke weerstand gestuit. Pensioenfondsen stelden dat van overschotten geen sprake is. Vermogen waar nu geen direct aanvaardbare verplichtingen tegenover staan, zou in de toekomst hard nodig kunnen zijn. De fondsen stellen dat zij vrij vermogen zullen aanwenden om te voorkomen dat in tijden van inflatie de pensioenlasten voor de aangesloten ondernemingen exorbitant moeten stijgen. Werknemers- en werkgeversorganisaties vreesden aantasting van het met veel moeite tot stand gebrachte pensioensysteem. In oktober 1991 is door het ministerie van Financiën het idee geuit de overschotheffing niet in te voeren, mits pensioenfondsen bereid zouden zijn te investeren in de infrastructuur. Zo zou de overschotheffing worden ingeruild tegen een bijdrage aan de oplossing van de mobiliteitsproblematiek. Een probleem dat rijst is dat de wet, indien tot invoering wordt besloten, waarschijnlijk zal moeten worden aangepast. Ongewijzigde invoering van het voorstel zoals het nu luidt, zou belastingheffing met terugwerkende kracht tot gevolg kunnen hebben. Met name bij de behandeling van de Brede Herwaardering is gebleken dat de Eerste Kamer mordicus tegen de invoering van belastingwijzigingen is, wanneer die terugwerkende kracht zouden hebben.

9. Het rapport van de Commissie Stevens

Op 3 juli 1991 verscheen het rapport van de Commissie Stevens. Deze

was op 4 april 1990 ingesteld onder de naam 'Commissie voor de belastingherziening'. De taak van de commissie onder voorzitterschap van mr W.F.C. Stevens was: 'advies uit te brengen over verdere vereenvoudiging en verbreding van het draagvlak van de loon- en inkomstenbelasting en stroomlijning van de belasting op ondernemingswinst'.

Met de door de commissie gekozen titel van het rapport, 'Graag of niet', wordt duidelijk aangegeven dat de commissie van mening is dat haar voorstellen een alles-of-niets pakket vormen. De behandeling van de voorstellen van de Commissie Oort lag de commissie waarschijnlijk nog vers in het geheugen! In het rapport staan de drie V's centraal: Verlaging, Vereenvoudiging en Verbreding. Het huidige na-Oortse drieschijven-tarief zou moeten worden vervangen door een twee-schijven-tarief. Het hoogste tarief, nu 60%, zou moeten worden vervangen door een tarief van 55%. Bovendien zou de eerste schijf moeten worden verlengd. Ter compensatie zou de grondslag voor de belastingheffing moeten worden verbreed. De grootste en meest ingrijpende verbreding die wordt voorgesteld, is de aftrek voor werknemerspremies te laten vervallen. Het verval van aftrek van de werknemerspremies zou naast verbreding tevens een belangrijke vereenvoudiging zijn. Vereenvoudiging zou ook worden bereikt door de inning van werknemerspremies door de belastingdienst te laten geschieden. Werkgevers zouden dan niet meer met bedrijfsvereniging en fiscus te maken hebben, maar slechts met de fiscus voor zover het de afdracht van belasting en werknemerspremies betreft.

Hierna wordt op slechts twee aspecten van het rapport nader ingegaan. Het eerste aspect is het voorstel de overhevelingstoeslag af te schaffen. Het tweede aspect is de bijlage bij het rapport waarin op de fiscale behandeling van pensioenbesparingen wordt ingegaan.

9.1. Het afschaffen van de overhevelingstoeslag

Afschaffen van de overhevelingstoeslag komt neer op daadwerkelijke brutering. Brutering was het meest essentiële deel van de eerdere voorstellen van de Commissie Oort. De brutering heeft het echter niet gehaald, met name omdat brutering ingrijpende gevolgen voor de aanvullende pensioenregelingen zou hebben. Verhoging van de bruto lonen met wat destijds de opslagpremies werd genoemd zou immers in het algemeen tot verhoging van het pensioengevend inkomen hebben geleid. Die verhoging zou op haar beurt een sterke verhoging van de

pensioenlasten en een stijging van de pensioenbesparingen tot gevolg hebben gehad. Uit nood is het instrument van de overhevelingstoelage geïntroduceerd. Invoering van de overhevelingstoelage had tot gevolg dat de opslagpremies voortaan rekening werknemer waren. De overhevelingstoelage leidt echter niet tot verhoging van de bruto lonen, zodat de aanvullende pensioenregelingen ongemoeid bleven.

De Commissie Stevens stelt voor alsnog tot daadwerkelijke brutering van de overhevelingstoelage te komen, omdat de overhevelingstoelage een 'onbegrijpelijk deel van het loonstrookje' is en veel problemen oplevert. Om te voorkomen dat de pensioengrondslagen ten gevolge van brutering alsnog worden verhoogd, moet een paraplubepaling tot stand komen. Die bepaling zou moeten inhouden dat de bruteringsoperatie geen gevolgen heeft voor aanspraken uit hoofde van aanvullende pensioenregelingen.

9.2. Fiscale behandeling van pensioenbesparingen

Onder het hoofd 'Fiscale behandeling van pensioenbesparingen' worden in een bijlage bij het rapport beschouwingen gewijd aan een aantal beleidsopties ten aanzien van de aanvullende pensioenregelingen. Die beleidsopties zijn:

- het afschaffen van de omkeerregel;
- invoeren van een voorheffing bij pensioenfondsen; en
- het wijzigen van de belastingheffing bij gepensioneerden.

Op deze drie opties wordt kort ingegaan.

9.2.1. Het afschaffen of beperken van de omkeerregel. De omkeerregel houdt in dat aanspraken op in de toekomst uit te keren pensioenen onbelast zijn. De te zijner tijd te ontvangen pensioenuitkeringen zijn belast. De term 'omkeerregel' is op zijn plaats omdat normaliter alle van een werkgever uit hoofde van het dienstverband ontvangen voordelen als loon uit tegenwoordige dienstbetrekking belast zijn. De omkeerregel geldt slechts voor zover verleende pensioenaanspraken naar maatschappelijke opvattingen mede in verband met dienstdienst en genoten beloning, redelijk moeten worden geacht. Het beperken of afschaffen van de omkeerregel zou tot verbreding van de grondslag voor belastingheffing leiden. In de eerste plaats omdat het belastingtarief voor gepensioneerden vanaf de 65-jarige leeftijd lager is dan voor belastingplichtigen jonger dan 65 jaar. In de tweede plaats omdat het inkomen vanaf de 65-jarige leeftijd in het algemeen lager is dan gedurende de voorliggende

periode, waardoor een progressievoordeel wordt gerealiseerd. In de derde plaats omdat door afkoop in verband met emigratie geheel aan belastingheffing in Nederland kan worden ontkomen.

Desondanks raadt de Commissie Stevens af de omkeerregel af te schaffen. Zij voert een groot aantal technische redenen aan voor dit standpunt. Een belangrijk bezwaar is dat een langdurige overgangsregeling nodig zou zijn, omdat voor degenen die thans pensioen opbouwen een gedeelte van het later uit te keren pensioen onbelast zou moeten blijven. De Commissie behandelt de mogelijkheid de omkeerregel te beperken zonder een standpunt in te nemen. Het is maar de vraag of beperking van de omkeerregel daadwerkelijk tot een hogere belastingopbrengst leidt. Omdat in de nieuwe regeling voor lijfrentepremieaftrek wordt uitgegaan van een 70%-eindloonregeling als 'goed pensioen' zou verbreding van de grondslag voor belastingheffing door beperking van de omkeerregel kunnen leiden tot een toeneming van het gebruik van de regeling voor lijfrentepremieaftrek.

9.2.2. Invoeren van een voorheffing bij pensioenfondsen. Een voorheffing op het vermogen van pensioenfondsen zou inhouden dat eenmalig een heffing volgens een vast proportioneel tarief verschuldigd zou worden door pensioenfondsen, en voorts jaarlijks een heffing op premie-inkomsten. De voorheffing zou tot gevolg moeten hebben dat een deel van het later uit te keren pensioen onbelast blijft. Ten aanzien van deze optie neemt de commissie geen standpunt in. Een voorheffing bij pensioenfondsen leidt tot gelijksoortige ingewikkelde problemen als het afschaffen of beperken van de omkeerregel. Een cosmetische operatie tot tariefsverlaging moet niet zo ver worden doorgevoerd dat dergelijke problemen ontstaan. Een voorheffing kan dan ook beter achterwege blijven.

9.2.3. Wijzigen van de belastingheffing bij gepensioneerden. De belastingheffing voor personen vanaf 65 jaar zou kunnen worden aangepast in die zin, dat deze personen geleidelijk premieplichtig voor de AOW en de AWW kunnen worden gemaakt. Deze operatie zou tot gevolg hebben dat de eerste schijf voor belastingplichtigen jonger en ouder dan 65 jaar zou kunnen worden gelijkgetrokken. Aldus wordt de grondslag voor de belastingheffing wederom verbreed, waardoor het tarief omlaag zou kunnen. Het gevolg zou zijn dat 65-plussers met uitsluitend AOW er op vooruit gaan tengevolge van de tariefverlaging. Wanneer naast de AOW een aanvullend pensioen wordt genoten, kan een verslechtering van de inkomenspositie optreden. De commissie neemt ten aanzien van deze

operatie geen standpunt in. Wel wordt opgemerkt dat de operatie met het oog op het nivellerende effect geleidelijk zou moeten geschieden.

10. Wijziging Bijdrageregelen FVP

Sinds 1 januari 1988 komen werkloze werknemers op grond van de Bijdrageregelen FVP in aanmerking voor een bijdrage uit het FVP. Deze bijdrage dient voor gehele of gedeeltelijke voortzetting van de pensioenopbouw voor de periode gedurende welke werklozen een loongerelateerde uitkering genieten. De Bijdrageregelen zijn per 1 januari 1991 gewijzigd. De wijzigingen dienden voor het repareren van enige knelpunten en lacunes in de Bijdrageregelen zoals die vanaf 1 januari 1988 golden.

10.1. Het criterium voor beëindiging van de dienstbetrekking

Vóór 1 januari 1991 hield artikel 2 van de Bijdrageregelen in dat als werkloze werd aangemerkt degene die uit een dienstbetrekking was ontslagen. Thans houdt artikel 2 in dat als werkloze wordt aangemerkt degene, wiens dienstbetrekking wordt beëindigd. Dit ruimere criterium brengt mee dat ook recht op een bijdrage ten laste van het FVP ontstaat in het geval waarin een dienstbetrekking anders dan door ontslag eindigt. Daarbij valt onder andere te denken aan een tijdelijk dienstverband dat niet verlengd wordt. In die situatie bestaat over het algemeen wel recht op een uitkering op grond van de WW en thans, tengevolge van de wijziging van de Bijdrageregelen, ook recht op een bijdrage ten laste van het FVP.

10.2. Afkoop van ten laste van het FVP opgebouwd pensioen

Artikel 7 van de Bijdrageregelen is met ingang van 1 januari 1991 duidelijker geformuleerd dan voordien het geval was. Lid 1 van dit artikel verplicht de pensioenuitvoerder de van het Fonds ontvangen bijdragen overeenkomstig het daarmee beoogde doel aan te wenden. Het nieuwe lid 2 van artikel 7 schrijft voor dat bepalingen die bij of krachtens een wettelijke regeling van toepassing waren op de pensioenvoorziening waaraan voor het intreden van de werkloosheid werd deelgenomen, evenzeer betrekking hebben op de onder de Bijdrageregelen opgebouwde pensioenaanspraken en pensioenen, met inachtneming van het in het derde lid van artikel 7 bepaalde. De PSW en de op artikel 2 van deze wet gebaseerde Regelen zijn dus van toepassing op

pensioenaanspraken en pensioenen opgebouwd ten laste van het FVP. Hierbij dient echter het bepaalde in lid 3 van het nieuwe artikel 7 in acht te worden genomen. Dit nieuwe lid 3 luidt: 'Afkoop van pensioen of aanspraak op pensioen, voor zover gebaseerd op de op grond van deze regelen verstrekte bijdragen, is niet mogelijk, behoudens in de gevallen genoemd in de artikelen 32 en 32a van de Pensioen- en spaarfondsenwet, alsmede in de artikelen 3, 4 en 6 van de Beschikking van de staatssecretaris van Sociale Zaken en Werkgelegenheid van 16 juli 1987, nr. 87/05996 (Stcrt. 1987, 143)'. De hoofdregel luidt dat afkoop van pensioen of aanspraak op pensioen opgebouwd ten laste van het FVP, niet mogelijk is. Op deze hoofdregel wordt echter een aantal uitzonderingen gemaakt. Afkoop van pensioen of aanspraak van pensioen opgebouwd ten laste van het FVP is mogelijk in de gevallen genoemd in:

- artikel 32 PSW, waarin wordt bepaald dat zowel een pensioenfonds als een verzekeringsmaatschappij het recht hebben een ingegaan pensioen dat niet meer dan *f* 360 per jaar bedraagt, af te kopen;
- artikel 32a PSW, waarin wordt bepaald dat afkoop door een pensioenfonds mogelijk is indien de afkoopwaarde wordt aangewend voor de inkoop van pensioen of aanspraak op pensioen bij een andere risicodrager;
- de artikelen 3, 4 en 6 van de Afkoopbeschikking (van 16 juli 1987, Stcrt. 1987, nr 143), waarop hier niet wordt ingegaan.

In verband met de afkoopmogelijkheid op grond van artikel 32a PSW moet nog het volgende opgemerkt worden. Pensioen of een aanspraak op pensioen dat is gevormd uit een bijdrage uit het FVP-fonds, mag door een pensioenfonds worden afgekocht, mits het wordt aangewend voor de verwerving van pensioen of aanspraken op pensioen bij een instelling waarop de Verzekeringskamer toezicht houdt of die door de minister van Sociale Zaken en Werkgelegenheid is aangewezen. Met andere woorden, overdracht van de afkoopwaarde van het uit een FVP-bijdrage gevormde pensioen door een pensioenfonds aan een van de hierboven genoemde instellingen is, indien ook aan de overige eisen van artikel 32a PSW is voldaan, mogelijk. In lid 3 van het nieuwe artikel 7 van de Bijdrageregelen ontbreekt echter een verwijzing naar artikel 16 van de Regelen verzekeringsovereenkomsten PSW. In dit artikel is op identieke wijze als in artikel 32a PSW, waarde-overdracht voor een B-polis geregeld. De volgende vraag dringt zich op: heeft de wetgever artikel 16 van de Regelen bewust niet in artikel 7, lid 3 van de Bijdrageregelen

willen opnemen en daarmee waarde-overdracht van pensioen of een aanspraak op pensioen van een verzekeringsmaatschappij naar een andere verzekeringsmaatschappij of pensioenfonds willen blokkeren? Deze logische consequentie lijkt niet bedoeld. Waarom zou wel de mogelijkheid van waarde-overdracht van een pensioenfonds naar een ander pensioenfonds of een verzekeringsmaatschappij mogelijk gemaakt zijn maar niet van een verzekeringsmaatschappij naar een andere verzekeringsmaatschappij of een pensioenfonds? Voor het gesignaleerde onderscheid zijn geen zakelijke redenen te bedenken. Bij de eerstvolgende wijziging van de Bijdrageregelen zal deze omissie hersteld moeten worden.

10.3. Termijn voor aanvraag van opbouw van nabestaandenpensioen

Artikel 10 van de Bijdrageregelen betreft het geldend maken van het recht op een bijdrage uit het fonds. Aan dit artikel is een vijfde lid toegevoegd waarin wordt bepaald dat het recht op een bijdrage ten behoeve van de inkoop van een nabestaandenpensioen vervalt indien de aanvraag niet wordt ingediend binnen vijf jaar na het overlijden van de werkloze werknemer. Het kan vóórkomen dat het recht op een werkloosheidsuitkering pas na het overlijden van de werkloze werknemer wordt vastgesteld. Wanneer bijvoorbeeld sprake is van een beroepsprocedure kan de aanvraag geruime tijd achterwege blijven. Om in een dergelijke situatie te voorkomen dat de nabestaanden een aanvraagtermijn van minder dan vijf jaar hebben, wordt in het hierboven genoemde lid bepaald dat indien het recht op de werkloosheidsuitkering wordt vastgesteld na het overlijden van de werkloze werknemer, de termijn van vijf jaar aanvangt op de dag, waarop de werkloosheidsuitkering is vastgesteld.

10.4. Wijziging in verband met Oort-wetgeving

Bijlage II van de Bijdrageregelen handelt over de berekening van de door het FVP verschuldigde voortzettingsbijdrage bij de aanvang van de werkloosheid. Bij de berekening van deze bijdrage wordt onder andere gebruik gemaakt van de basisuitkering en de vakantietoeslag van een gehuwde, ingevolge de AOW. Door de fiscale Oort-wetgeving, die per 1 januari 1990 in werking is getreden, zijn de uitkeringen op grond van de AOW gebruteerd met de voorheen door werkgevers verschuldigde premies ingevolge de AWBZ. Bij het vaststellen van de FVP-bijdrage

mag de bruto-verhoging, overhevelingstoeslag genoemd, niet in aanmerking worden genomen. Hoewel de FVP-regeling ook vóór 1 januari 1991 aldus werd uitgevoerd, is thans expliciet in de Bijdrageregelen vastgelegd dat de overhevelingstoeslag voor het berekenen van de bijdrage moet worden geëlimineerd. Overigens worden de AOW-bedragen exclusief overhevelingstoeslag jaarlijks gepubliceerd door de staatssecretaris van Sociale Zaken en Werkgelegenheid.

11. De Algemene nabestaandenwet

'De regering heeft haar voornemen tot algemene herziening van de huidige Algemene Weduwen- en Wezenwet neergelegd in een voorstel voor een nieuwe Algemene Nabestaandenwet. In het voorstel wordt vorm gegeven aan een betere positie van weduwnaren. Tegelijk wordt rekening gehouden met veranderende omstandigheden waar het betreft de deelname van vrouwen aan het arbeidsproces'. Deze aankondiging in de Troonrede kwam niet onverwachts. Het was al geruime tijd een duidelijk zaak dat de huidige AWW aan vernieuwing toe was. Het grote knelpunt is het ontbreken van een wettelijk recht op weduwnaarspensioen. Een vorm van ongelijke behandeling van mannen en vrouwen in het nadeel van mannen. Ook dergelijke vormen van ongelijke behandeling worden bestreden door de EG-richtlijnen en andere regelgeving voor ongelijke behandeling van mannen en vrouwen in het kader van arbeidsvoorwaarden. In verband hiermee heeft de Centrale Raad van Beroep in 1988 beslist dat mannen, die in een overeenkomstige situatie als vrouwen verkeren, onder dezelfde voorwaarden recht hebben op een uitkering krachtens de AWW.

11.1. Korte beschrijving van de huidige AWW

Een belangrijk kenmerk van de in de AWW opgenomen regeling is, dat deze regeling een volksverzekering is. Dit impliceert dat in beginsel alle ingezetenen verzekerd zijn. Financiering van de AWW heeft op basis van een omslagstelsel plaats. In tegenstelling tot de AOW is de AWW een zuivere risicoregeling. Dat wil zeggen dat de hoogte van de uitkering onafhankelijk is van het aantal jaren gedurende welke men verzekerd is geweest. De uitkering krachtens de AOW is wel afhankelijk van de verzekeringsduur. Wat de premieplicht betreft: sinds de invoering van de Oort-wetgeving (Oort-I) per 1 januari 1990 is zowel voor de AWW als de AOW sprake van een levenslange premieplicht. Voor personen

die de eerste dag van de maand waarin hun 65ste verjaardag valt hebben bereikt, is het premiepercentage (vooralsnog) op nul gesteld. Het recht op uitkering staat aldus in beginsel geheel los van de betaalde premie.

11.1.1. Uitkeringsrechten. De AWW geeft een weduwe, en sinds de uitspraak van de Centrale Raad van Beroep ook een weduwnaar, die ten tijde van het overlijden van haar echtgenoot of van zijn echtgenote nog niet de eerste dag van de maand waarin de 65ste verjaardag valt heeft bereikt en die:

- ouder is dan 40 jaar; of
- 35 jaar of ouder is en een eigen kind heeft (gehad) dat is gehuwd of overleden; of
- langer dan drie maanden arbeidsongeschikt is; of
- een ongehuwd eigen kind of pleegkind heeft; of
- zwanger is

recht op een uitkering die doorloopt totdat:

- de uitkering krachtens de AOW voor de weduwe of weduwnaar ingaat; of
- de weduwe of weduwnaar hertrouwt; of
- een eigen kind van de weduwe of weduwnaar voordat de weduwe of weduwnaar de 35-jarige leeftijd bereikt overlijdt of trouwt; of
- de weduwe of weduwnaar van eventuele arbeidsongeschiktheid herstelt, tenzij de weduwe of weduwnaar alsdan 40 jaar of ouder is.

Elke weduwe of weduwnaar die verzekerd is ingevolge de AWW maar die niet aan een van de hiervoor gestelde voorwaarden voldoet, heeft recht op een tijdelijke uitkering waarvan de duur afhankelijk is van de leeftijd van de weduwe of weduwnaar ten tijde van het overlijden van de echtgenoot of echtgenote. Bij het totstandkomen van de AWW in 1959 werd er van uitgegaan dat uitsluitend weduwen rechten aan de wet zouden moeten kunnen ontleen. Het was niet noodzakelijk in een soortgelijk recht op uitkering voor weduwnaars te voorzien.

11.1.2. Ontwikkelingen die tot wijziging nopen. De belangrijkste ontwikkeling die tot wijziging van de AWW heeft geleid is het beginsel van gelijke behandeling van mannen en vrouwen in de wettelijke sociale zekerheid. De op grond van artikel 119 van het EEG-Verdrag door de Europese Commissie uitgevaardigde richtlijnen voor het implementeren van dit beginsel gelden niet voor wettelijke nabestaandenvoorzieningen. Dit heeft ertoe geleid dat de wetgever de AWW onaangeroerd liet. Het recht op de gelijke behandeling van mannen en vrouwen is echter feitelijk

gerealiseerd door de hiervoor genoemde uitspraak van de Centrale Raad van Beroep. In deze uitspraak van 7 december 1988 baseerde de rechter zich op artikel 26 van het Internationaal Verdrag inzake Burgerrechten en Politieke Rechten. In dit artikel wordt in beginsel elke vorm van discriminatie verboden.

11.2. Voorstellen van de staatssecretaris

In een 37 pagina's tellende adviesaanvraag van 16 juli 1987 geeft de staatssecretaris van Sociale Zaken en Werkgelegenheid aan wat in zijn visie de uitgangspunten voor een nieuwe nabestaandenregeling zouden moeten zijn. Centraal daarbij staat de zogenaamde '1990-generatie'. Met dit begrip worden degenen bedoeld die na 1990 18 jaar of ouder worden. Voor deze groep kan er, in de visie van de staatssecretaris, van worden uitgegaan dat zelfstandig in het levensonderhoud kan worden voorzien ('een slimme meid is op haar toekomst voorbereid'). Uitgaande van deze gedachte stelt de staatssecretaris voor van de AWW-uitkering een gewenningsuitkering te maken. De druk om de wijziging van de AWW te bespoedigen is door de hiervoor genoemde uitspraak van de Centrale Raad van Beroep aanmerkelijk toegenomen. De staatssecretaris stelt dan ook voor de gelijke behandeling van mannen en vrouwen volledig in de wet te introduceren. Ook in de gelijke behandeling van ongehuwd samenwonenden en gehuwd samenwonenden wordt voorzien door het opnemen van partnerpensioen in de wet. De Centrale Raad van Beroep had eerder gelijke behandeling van ongehuwd en gehuwd samenwonenden van de hand gewezen in een uitspraak van 3 februari 1989.

11.3. Hoofdpijnen van de Algemene nabestaandenwet

Het uiteindelijke voorstel voor een nieuwe Algemene nabestaandenwet (ANW) is op 12 maart 1991 bij de Tweede Kamer ingediend. Uitgangspunt van de ANW is dat zowel de gelijke behandeling van mannen en vrouwen als de gelijke behandeling van ongehuwd en gehuwd samenwonenden volledig wordt gerealiseerd in de nieuwe regeling. De 1990-generatie zou in beginsel in staat moeten zijn te allen tijde zelfstandig in het eigen levensonderhoud te voorzien.

11.3.1. De gewenningsuitkering. De gedachte dat de 1990-generatie in staat moet zijn zelfstandig in het levensonderhoud te voorzien komt tot uitdrukking in de gewenningsuitkering. De gewenningsuitkering komt in beginsel toe aan iedere nabestaande en wordt gedurende een jaar na

het overlijden van de echtgenoot of partner uitgekeerd. De gewenningsuitkering is volledig inkomensonafhankelijk. De gewenningsuitkering bestaat uit een tijdelijke basisuitkering, vermeerderd met een toeslag. De basisuitkering bedraagt voor:

- een alleenstaande: 30%;
- een alleenstaande die een kind heeft dat jonger is dan 18 jaar: 50% van het netto wettelijk minimumloon (WML). De toeslag bedraagt voor beide groepen 40% van het WML zodat de totale gewenningsuitkering voor een alleenstaande gelijk is aan 70%, en voor een alleenstaande die een kind of kinderen heeft jonger dan 18 jaar, gelijk is aan 90% van het netto WML.

11.3.2. De verlengde uitkering. Na verloop van een jaar kan een verlengde uitkering worden toegekend. De verlengde uitkering komt toe aan een alleenstaande nabestaande:

- die een ongehuwd kind heeft dat jonger is dan 18 jaar;
- die voor 55% of meer arbeidsongeschikt is op de datum waarop de gewenningsuitkering is geëindigd;
- die ouder dan 50 jaar is op de datum waarop de gewenningsuitkering is geëindigd; en
- die:
 - ouder dan 45 jaar, maar
 - jonger dan 50 jaar is op de datum waarop de gewenningsuitkering is geëindigd,
 mits de nabestaande:
 - een kind heeft gehad dat is gehuwd of overleden voor het overlijden van de ouder en
 - voor het bereiken van de leeftijd van 18 jaar, tenzij de nabestaande ten tijde van het overlijden van het kind jonger was dan 45 jaar.

Het recht op de verlengde uitkering vervalt niet wanneer een uitkeringsgerechtigde niet meer aan een van de na het eerste en tweede gedachtenstreepje genoemde vereisten voldoet, mits de nabestaande op dat moment de leeftijd van 45 jaar heeft bereikt. De verlengde uitkering bestaat in principe uit een verlengde basisuitkering, vermeerderd met een toeslag. De hoogte van de verlengde uitkering is in beginsel gelijk aan de hoogte van de gewenningsuitkering, met dien verstande dat de toeslag op de verlengde basisuitkering inkomensafhankelijk wordt. De toeslag wordt overigens uitsluitend afhankelijk van 'inkomen uit en in verband met arbeid in het bedrijfs- en beroepsleven van de nabestaande'. Een

nabestaandenpensioen ontleend aan de pensioenregeling van de overleden echtgenoot of partner of de eigen pensioenregeling leidt dan ook niet tot aantasting van de aan de ANW te ontleenen rechten. Inkomen uit en in verband met arbeid wordt niet geheel gekort.

De voorgestelde ANW voorziet in een beperkte vrijstellingsregeling. Vrijgesteld wordt een bedrag ter grootte van:

- 5% van het WML; vermeerderd met
- 30% van het inkomen voor zover dit meer bedraagt dan het onder het eerste gedachtenstreepje genoemde bedrag;
- echter met een maximum van 15% van het WML.

11.4. Gevolgen voor pensioenregelingen

Invoering van de ANW zal niet zonder gevolgen blijven voor de aanvullende pensioenregelingen. Welke de gevolgen zijn, hangt onder meer af van de wijze waarop in een pensioenregeling met de uitkering die aan de AWW kan worden ontleend, rekening gehouden is. Het kan zijn dat de AWW-uitkering rechtstreeks als franchise wordt gehanteerd. Meestal wordt een nabestaandenpensioen echter afgeleid van het aan de regeling te ontleenen ouderdomspensioen. Op beide mogelijkheden wordt hierna ingegaan

11.4.1. AWW-uitkering als franchise. Zoals in 11.3 is gebleken, vervalt na invoering van de voorgestelde ANW voor een aanzienlijk deel van de bevolking het recht op uitkering in verband met het overlijden van de echtgenoot of echtgenote. Doet de situatie zich voor dat de uitkering die aan de AWW kan worden ontleend als franchise geldt, dan kan het gevolg zijn dat de aanspraak op nabestaandenpensioen aanzienlijk wordt verhoogd doordat de franchise tot nihil wordt gereduceerd. Deze situatie doet zich – bijvoorbeeld – voor wanneer het recht op nabestaandenpensioen als volgt is geformuleerd:

- het nabestaandenpensioen is gelijk aan het salaris van de deelnemer verminderd met een franchise;
- deze franchise is gelijk aan 10/7 maal de AWW-uitkering waarop de nabestaande na het overlijden van de deelnemer recht heeft.

Het hier beschreven schokeffect na invoering van de ANW kan voor een werkgever die de binnen zijn onderneming geldende pensioenregeling niet tijdig aanpast, aanzienlijke financiële gevolgen hebben. Het kabinet heeft dit probleem voorzien en heeft aan de Stichting van de Arbeid de vraag voorgelegd of in een paraplu-bepaling moet worden

voorzien. Zo'n paraplu-bepaling houdt in dat invoering van de ANW gedurende een bepaalde periode – bijvoorbeeld twee jaar – geen gevolgen heeft voor de aan een pensioenregeling te ontleen rechten. Ook in het kader van de wijzigingen van de AOW in 1985 en 1988, de invoering van de overhevelingstoelage per 1 januari 1990 en de aangekondigde verhoging van de AOW-uitkering in verband met verhoging van de ziekenfondspremie voor 65-plussers is in een paraplu-bepaling voorzien.

11.4.2. Nabestaandenpensioen afgeleid van het ouderdomspensioen. In de meeste pensioenregelingen wordt het nabestaandenpensioen rechtstreeks van het ouderdomspensioen afgeleid. Omdat voor de berekening van het ouderdomspensioen de uitkering krachtens de AOW op enigerlei wijze als franchise wordt gehanteerd, hangt de hoogte van het nabestaandenpensioen indirect af van de hoogte van de AOW-uitkering. Wijziging van de AWW heeft dan ook geen gevolgen voor het aanvullende nabestaandenpensioen. In de situatie waarin het recht op nabestaandenpensioen vervalt onder de voorgestelde nieuwe regeling, blijft het 'aanvullende' nabestaandenpensioen gelijk. Hoewel invoering van de ANW zoals in de in 11.4.1 als in dit onderdeel beschreven situatie niet noodzakelijkerwijs tot aanpassing van het aanvullende nabestaandenpensioen noopt, lijkt een herbezinning wel op zijn plaats. Aansluiting tussen de aanvullende pensioenen en de uitkering krachtens de voorgestelde ANW gaat immers gedeeltelijk ontbreken.

12. De levenrichtlijnen

Het streven naar een open markt binnen de EG heeft ook voor de levensverzekeringsbranche gevolgen. In veel landen van de EG is de eigen markt voor levensverzekeringen in mindere of meerdere mate afgeschermd voor activiteiten van buitenlandse verzekeraars. Vanuit de EG wordt beoogd de markt te liberaliseren door middel van elkaar opvolgende richtlijnen. Door middel van die richtlijnen moet de vrije markt via de weg van de geleidelijkheid worden gerealiseerd. Voor het levensverzekeringsbedrijf zijn de zogenaamde *eerste en tweede levenrichtlijn* van belang.

De eerste levenrichtlijn regelt de vrijheid van vestiging van levensverzekeraars binnen de EG. De tweede levenrichtlijn regelt de vrijheid van dienstverlening zonder vestiging voor levensverzekeraars die in andere EG-landen dan het land waarin ze gevestigd zijn zaken willen doen.

12.1. *De vrijheid van vestiging*

De vrijheid van vestiging is geregeld in de eerste levenrichtlijn van 5 maart 1979. De richtlijn is op 13 maart 1979 in het Publikatieblad van de EG verschenen. De eerste levenrichtlijn moest zonnodig op 13 maart 1984 in de nationale wetgeving van de lidstaten van de EG zijn verwerkt. Op grond van de eerste levenrichtlijn dient iedere lidstaat van de EG te dulden dat een levensverzekeraar uit een andere lidstaat zich in de betreffende staat vestigt. De vrijheid van vestiging is aan een vergunning gebonden. Aan het afgeven van de vergunning kan iedere lidstaat eigen voorwaarden verbinden. Een levensverzekeraar die zich in alle landen van de EG wil vestigen, dient in al die landen een vergunning te vragen. Om die vergunning te krijgen dient in elk land aan de daar geldende voorwaarden voor de uitoefening van het levensverzekeringsbedrijf te zijn voldaan.

12.2. *De vrijheid van dienstverlening zonder vestiging*

In de tweede levenrichtlijn is de vrijheid van dienstverlening zonder vestiging door levensverzekeraars binnen de EG geregeld. De tweede levenrichtlijn is vastgesteld op 8 november 1990 en is op 20 november 1990 in het Publikatieblad van de EG gepubliceerd. De richtlijn dient op 20 november 1992 in de Nederlandse wetgeving te zijn geïmplementeerd. De vrijheid van dienstverlening zonder vestiging is op grond van de tweede levenrichtlijn aan een vergunning gebonden voor zover het actieve dienstverlening betreft. Passieve dienstverlening over de grens is aan een notificatieprocedure (kennisgevingsprocedure) gebonden. Op actieve en passieve dienstverlening wordt hierna dieper ingegaan.

12.2.1. Actieve dienstverlening. Een verzekeraar doet aan actieve dienstverlening wanneer hij zelf het initiatief neemt potentiële cliënten in andere EG-landen te werven. Actieve dienstverlening mag op grond van de tweede richtlijn aan een vergunning worden gebonden door het (thuis)land van de levensverzekeraar. De vergunning houdt in:

- een verklaring van de toezichthoudende instantie in het thuisland inzake solvabiliteit en inzake het werken over de grens;
 - een verklaring van de toezichthoudende instantie van het thuisland waarin de branches zijn aangegeven waarbinnen de verzekeraar mag opereren;
 - een uitgebreid programma van werkzaamheden van de verzekeraar.
- Dienstverlening in het buitenland kan plaatshebben met tussenkomst

van een onafhankelijke tussenpersoon. Deze tussenpersoon kan afkomstig zijn uit het land waarin de verzekeraar gevestigd is. Hij kan ook afkomstig zijn uit het land waarin de potentiële verzekeringnemer woont. Het is op grond van de tweede levenrichtlijn mogelijk dat het land waarin de verzekeraar gevestigd is, actieve dienstverlening in het buitenland aan een vergunning bindt. Een verzekeraar die over de vereiste vergunning beschikt kan zowel van in het eigen als in het buitenland gevestigde onafhankelijke tussenpersonen gebruik maken voor de bemiddeling bij het totstandkomen van verzekeringsovereenkomsten.

12.2.2. *Passieve dienstverlening.* Van passieve dienstverlening is sprake wanneer het initiatief tot het sluiten van een verzekering over de grens uitgaat van de potentiële verzekeringnemer. Passieve dienstverlening kan op grond van de tweede richtlijn leven aan een notificatieprocedure (kennisgevingsprocedure) worden onderworpen. Aan het notificatievereiste is voldaan wanneer een verzekeraar beschikt over:

- een verklaring van de toezichthoudende instantie in het thuisland inzake solvabiliteit en inzake het werken over de grens;
- een verklaring van de toezichthoudende instantie van het thuisland waarin de branches zijn aangegeven waarbinnen de verzekeraar mag opereren;

en voorts:

- opgave heeft gedaan van het soort verzekeringen dat in het buitenland zal worden gesloten.

Passieve dienstverlening is uit haar aard aan beperkingen gebonden. Van passieve dienstverlening is namelijk slechts sprake wanneer het initiatief tot het sluiten van de verzekering bij de buitenlandse levensverzekeraar uitgaat van de potentiële verzekeringnemer. Van passieve dienstverlening is geen sprake wanneer de verzekeraar vooraf persoonlijk informatiemateriaal heeft toegezonden. Om problemen achteraf te voorkomen, kan een verzekeraar de potentiële verzekeringnemer een verklaring laten afleggen die inhoudt dat hij zich realiseert dat voor de (voor hem) buitenlandse verzekeraar het toezichtstelsel geldt van het land waarin de verzekeraar gevestigd is.

Ook passieve dienstverlening via onafhankelijke tussenpersonen is uit haar aard aan de beperking gebonden, dat het initiatief tot het sluiten van een verzekering bij een buitenlandse levensverzekeraar van de potentiële verzekeringnemer moet uitgaan. Ook hier moet, om proble-

men achteraf te voorkomen, de verzekeringnemer een verklaring afleggen. Die verklaring moet inhouden dat de tussenpersoon op verzoek van zijn cliënt informatie verschaft over verzekeringen aangeboden door een buitenlandse verzekeraar. Bovendien moet de verzekeringnemer de hiervoor de aangeduide verklaring afleggen die inhoudt dat hij zich realiseert dat de buitenlandse verzekeraar onder het toezichtstelsel van het land van vestiging valt. De verzekeraar mag op grond van de tweede levenrichtlijn pas een offerte uitbrengen nadat de vereiste verklaringen door de potentiële verzekeringnemer zijn afgelegd.

Passieve dienstverlening zonder vestiging in het buitenland via een in het buitenland gevestigde onafhankelijke tussenpersoon stuit nog op een bijzonder probleem. Op grond van de tweede levenrichtlijn mogen de lidstaten in hun nationale wetgeving een uitsteltermijn van maximaal drie jaar opnemen. Wanneer een lidstaat van de maximale uitsteltermijn gebruik maakt, bestaat het recht van vrijheid van passieve dienstverlening via onafhankelijke tussenpersonen in het buitenland pas vanaf 20 november 1995. Het ziet ernaar uit dat zowel Duitsland als België de uitstelmogelijkheid zullen benutten.

In de literatuur is verdedigd dat de overgangstermijn wel eens in strijd met het EEG-Verdrag zou kunnen zijn. In het EEG-Verdrag is het beginsel van vrijheid van dienstverlening immers expliciet vastgelegd. Het Europese Hof zou de overgangstermijn uit de richtlijn wel eens terzijde kunnen schuiven, precies zoals in de Barber-uitspraak is gebeurd met de overgangstermijn uit de vierde EG-richtlijn voor gelijke behandeling van mannen en vrouwen in de aanvullende pensioenregeling.

2.3. De derde levenrichtlijn

Hiervoor bleek dat op grond van de eerste levenrichtlijn de vrijheid van een vestiging van levensverzekeraar binnen de EG al geruime tijd is gerealiseerd. Een levensverzekeraar heeft echter een vergunning nodig van de toezichthoudende instantie in het buitenland om in dat land werkzaam te mogen zijn. Het voorstel voor een derde levenrichtlijn van 25 februari 1991 beoogt verandering in deze situatie te brengen door een systeem van *home country control* voor te schrijven. 'Home country control' houdt in dat een verzekeraar op basis van de vergunning die hij heeft verkregen in het land waarin hij gevestigd is, in alle lidstaten het verzekeringsbedrijf mag uitoefenen, uiteraard voor zover de vergunning

dat toelaat. Het voorstel voor een derde levenrichtlijn is op 16 april 1991 in het Publikatieblad van de EG gepubliceerd.

Een probleem dat rijst in het kader van de 'home country control' is de voorziene mogelijkheid van ongelijke concurrentie. De systemen voor toezicht op verzekeraars verschillen van land tot land. Binnen de EG bestaan twee soorten van toezicht: het materiële en het normatieve toezicht. Een materieel toezichtstelsel houdt in dat een verzekeraar te hanteren tarieven en voorwaarden vooraf ter goedkeuring aan de toezichthoudende instantie moet voorleggen. Normatief toezicht houdt in dat de toezichthoudende instantie solvabiliteitsmarges voorschrijft en verzekeraars een vastleggingsplicht jegens de toezichthoudende instantie hebben. Duitsland en Frankrijk zijn voorbeelden van landen met een materieel toezichtstelsel. Engeland en Nederland kennen een systeem van normatief toezicht. Ongelijke concurrentie zou zich kunnen voordoen omdat verzekeraars onder de regeling van de voorgestelde richtlijn in ieder EG-land zaken kunnen doen, op basis van het toezicht zoals dat geldt in het land waar de verzekeraar is gevestigd. Verzekeraars waarvoor een minder zwaar toezichtsregime geldt kunnen slagvaardiger optreden dan verzekeraars die onder een zwaar toezichtsregime vallen.

12.4. Belang voor pensioenverzekeringen

De richtlijnen leven zijn slechts van belang voor individuele levensverzekeringen. Liberalisering van de markt voor individuele levensverzekeringen zal de markt voor pensioenverzekeringen op termijn niet onberoerd laten. In 1991 is als voorbode een ontwerp richtlijn van de Europese Commissie voor pensioenfondsen gepubliceerd.

13. De Tussenbalans

In de Tussenbalans van februari 1991 gaf het kabinet een schot voor de boeg ten aanzien van het naar aanleiding van het SER-advies pensioenproblematiek van november 1990 in te nemen standpunt. De naam 'Tussenbalans' koos het kabinet voor de gebruikelijke voorjaarsnota. Het kabinet maakte in de Tussenbalans een drietal uitgangspunten voor toekomstig beleid op het terrein van de pensioenen kenbaar. Het eerste was dat de AOW geen principiële wijziging zou ondergaan. Het tweede voornemen betrof het eindloonsysteem: het eindloonsysteem zou vanuit maatschappelijk oogpunt bezien tot bovenmatige pensioenen leiden. Het derde uitgangspunt was dat een systeem voor flexibele pensionering

zou moeten worden ingevoerd met behulp van de thans voor de Vut beschikbare middelen. De strekking van de beleidsvoornemens was echter niet geheel duidelijk omdat ze waren opgenomen onder het hoofd 'Arbeidsvoorwaarden collectieve sector'.

14. De Pensioennota

In de Nota aanvullende pensioenen van staatssecretaris Ter Veld, die op 25 juni aan de Tweede Kamer is gezonden, maakt het kabinet zijn standpunt kenbaar over de pensioenproblematiek in Nederland. Daarbij passeren verreweg de meeste 'hot issues' van 1991 de revue. Hierna wordt op de belangrijkste onderwerpen die tot wijzigingen in het pensioenstelsel zullen leiden, ingegaan.

14.1. *Geen pensioenplicht*

Het kabinet is van mening dat niet meer tot invoering van een pensioenplicht hoeft te worden overgegaan. De geringe omvang van de witte vlek rechtvaardigt de invoering van een pensioenplicht niet meer. Onder de witte vlek worden de ondernemingen verstaan waarbinnen geen pensioenregeling geldt. De witte vlek anno 1991 bestaat voor een belangrijk deel uit startende ondernemingen die na een aanlooperperiode toch wel tot invoering van een pensioenregeling zullen overgaan.

14.2. *Wijziging van de pensioennorm*

Thans geldt als maatschappelijk geaccepteerde norm voor een 'goed pensioen' een pensioen dat 70% van het laatstgenoten salaris bedraagt, opgebouwd in 40 jaar (eindloonsysteem). Het kabinet stelt voor deze pensioennorm te wijzigen. Het komt het kabinet voor dat een pensioen gerelateerd aan het gemiddeld salaris (middelloonsysteem) momenteel voldoende is. Ook het percentage zou omlaag kunnen, bijvoorbeeld van 70 naar 60 of 50. Pensioenen zouden aldus een dalende tendens gaan vertonen. De daling zou kunnen worden gecompenseerd door een lagere franchise te hanteren dan de momenteel gebruikelijke aan de AOW gerelateerde franchise. De AOW als franchise zou kunnen worden vervangen door het wettelijk minimumloon. Het wettelijk minimumloon zou mede daarom een betere franchise zijn dan de AOW, omdat het kabinet verwacht dat het minimumloon een stabielere factor zal zijn dan de AOW. De AOW staat immers onder druk ten gevolge van de vergrijzing.

Opgemerkt moet worden dat het wettelijk minimumloon op zijn beurt ook onder druk staat. Verlaging of bevriezing van het wettelijk minimumloon wordt immers overwogen omdat men daarvan een positief effect op de werkgelegenheid verwacht.

De daling van de aanvullende pensioenen zou daarnaast moeten worden gecompenseerd doordat het 'goed pensioen' volgens het middelloonsysteem tot de pensioendatum welvaartsvast, en daarna waardevast zou moeten zijn. Het onderscheid heeft met name de woede van ouderenorganisaties opgewekt. Ouderen vragen zich af waarom zij niet in eventuele welvaartsgroei zouden mogen delen. Deze vraag lijkt niet ten onrechte gesteld: het kabinet heeft immers krampachtig geprobeerd ook sociale zekerheidsuitkeringen welvaartsvast te doen zijn.

Het wijzigen van de pensioennorm zal niet gemakkelijk gaan, temeer daar de staatssecretaris te kennen heeft gegeven geen nieuwe pensioennorm bij wet te zullen opleggen. Deze mogelijkheid staat in beginsel open door de fiscale begeleiding van de aanvullende pensioenregelingen in de sfeer van de loonbelasting te beperken. Die fiscale begeleiding houdt in dat in beginsel pensioenaanspraken onbelast zijn. Daar staat dan tegenover dat pensioenuitkeringen belast zijn. Deze zogenaamde omkeerregel geldt in beginsel voor zover het pensioen de 70%-norm niet overschrijdt. De omkeerregel zou beperkt kunnen worden. Een dergelijke wetswijziging wordt, blijkens de hiervoor bedoelde uitlatingen van de staatssecretaris, niet overwogen. Gevolg is dat het kabinet de sociale partners ertoe zal moeten bewegen in het arbeidsvoorwaardenoverleg de voorgestelde wijzigingen in de aanvullende pensioenregelingen aan te brengen. Het ligt voor de hand dat als de wijzigingen al worden overeengekomen, werknemers compensatie zullen eisen.

14.3. Flexibele pensionering

In de Pensioennota maakt het kabinet kenbaar voorstander te zijn van invoering van een systeem van flexibele pensionering. Flexibele pensionering zou moeten worden gerealiseerd door in de PSW een bepaling op te nemen die inhoudt dat eenieder het recht heeft elk voor hem of haar verzekerd ouderdomspensioen vervroegd of met uitstel te laten ingaan. Met vervroegde ingang wordt bedoeld: ingang voordat de 65-jarige leeftijd is bereikt. Uitgestelde ingang is ingang van het pensioen na het bereiken van die leeftijd. Vervroegde ingang leidt tot actuariële reductie. Uitstel leidt tot actuariële vermeerdering van een pensioen. In geval van

vervroegde ingang van een pensioen bestaat geen recht op AOW tot de eerste dag van de maand waarin de 65-jarige leeftijd wordt bereikt. De pensioenvoorziening is daarom niet volledig, het zogenaamde AOW-gat moet worden gevuld. Voor dit probleem heeft het kabinet een oplossing. De voor de huidige Vut-regelingen beschikbare financiële middelen zouden moeten worden aangewend voor het opvullen van het AOW-gat. Vut-regelingen zouden immers overbodig zijn geworden wanneer het door het kabinet voorgestelde systeem voor flexibele pensionering wordt ingevoerd. Waarschijnlijk zal het pensioenstelsel inderdaad evolueren naar een systeem van flexibele pensionering. De opzet van het kabinet lijkt eenvoudig, maar er kleven vele praktische problemen aan. Het zal nog wel een tijd duren voordat daadwerkelijk op grote schaal regelingen voor flexibele pensionering totstandkomen.

14.4. Een wettelijk recht op waarde-overdracht

Om de positie van werknemers te verbeteren wordt de wettelijke mogelijkheid tot waarde-overdracht aangescherpt. Het kabinet wenst een wettelijk recht op waarde-overdracht te realiseren door aanpassing van de regeling voor waarde-overdracht in de PSW. Een werknemer kan met gebruikmaking van dit recht waarde-overdracht realiseren zelfs wanneer zijn werkgever of de pensioenuitvoerder zich daartegen zouden willen verzetten. De voorgestelde regeling zal geen terugwerkende kracht krijgen en geldt slecht voor werknemers die na de datum van invoering van de te verwachten wetwijziging met ontslag gaan. Voor de oude gevallen zal een dringende aanbeveling door de Stichting van de Arbeid tot de sociale partners worden gericht om op verzoek alsnog aan waarde-overdracht mee te werken. Gebeurt dit niet, dan kan de pensioengerechtigde, zoals in 4.3 bleek, eventueel een beroep op de in 1991 aangenomen wet-Nypels/Groenman doen.

14.5. Verbod om deeltijdwerkers uit te sluiten

Het kabinet kondigt aan met een voorstel tot wijziging van de PSW te komen op grond waarvan het verboden zal zijn deeltijdwerkers van deelneming aan een pensioenregeling uit te sluiten. Dergelijke uitsluiting is overigens al vanaf juni 1990 kwestieus op grond van een arrest van het Hof van Justitie van de EG, het Kowalska-arrest. Het verbod zal gelden voor deeltijdwerkers die op basis van een arbeidsovereenkomst naar burgerlijk recht werkzaam zijn. Het verbod wordt aangevuld met een

bepaling die inhoudt dat deeltijdwerkers recht hebben op pensioenaanspraken die naar evenredigheid van de aanspraken van voltijdwerkers worden vastgesteld. Deze regeling moet voorkomen dat de franchise voor deeltijdwerkers nominaal gelijk wordt gesteld aan de franchise voor voltijdwerkers. In die situatie zouden immers slechts deeltijdwerkers met een pensioengevend inkomen boven de franchise van de verbodsbepaling profiteren. Het lijkt de bedoeling van het kabinet te zijn het verbod ook te doen gelden voor deeltijdwerkers die op basis van een andere rechtsfiguur, zoals een afroepcontract, een minimumurencontract of een andere flexibele arbeidsrelatie, werkzaam zijn. De technische problemen die het redigeren van een dergelijke bepaling meebrengt zijn echter moeilijk te overzien.

14.6. Partnerpensioenen wettelijk beschermd

Slechts de expliciet in de PSW genoemde pensioensoorten vallen onder de beschermende werking van die wet. Tot 1 augustus 1987 hoorde, wat de nabestaandenpensioenen betreft, slechts weduwenpensioenen tot de beschermde nabestaandenpensioenen. Vanaf 1 augustus is het weduwnaarspensioen aan de reeks toegevoegd. Toevoeging van partnerpensioenen is destijds bewust achterwege gelaten. Partnerpensioenen was onvoldoende uitgekristalliseerd om de bescherming die de PSW biedt te mogen genieten. In de Pensioennota kondigt het kabinet aan ook partnerpensioenen onder de werkingssfeer van de PSW te zullen brengen. Blijkbaar is partnerpensioenen thans een uitgekristalliseerde pensioensoort. Afgewacht moet worden of tot een inhoudelijke omschrijving van partnerpensioenen wordt overgegaan. Dit lijkt gezien het systeem van de PSW, waarin de diverse pensioensoorten niet inhoudelijk worden beschreven, niet voor de hand te liggen.

14.7. Informatieverstrekking

Bij het kabinet leeft de gedachte dat meer aan informatieverstrekking door pensioenuitvoerders zou moeten worden gedaan. Overwogen wordt in de PSW een regeling op te nemen met betrekking tot informatieverstrekking aan deelnemers in een pensioenregeling. Daarbij gaat het om informatie over individueel opgebouwde rechten. Een dergelijke bepaling zou zich niet tot verzekeraars hoeven te richten. Verzekeraars zijn immers op grond van het WvK al verplicht een polis af te geven. In de praktijk plegen pensioenverzekeraars informatie over de opgebouw-

de rechten voor iedere deelnemer aan een pensioenregeling af te geven, steeds wanneer zich een wijziging voordoet.

14.8. Vertaling in beleid

De Pensioennota zal zeker tot aanpassing van wetgeving en tot wijziging in het pensioendenken leiden. De voorgestelde wijzigingen van de PSW kunnen door middel van wijzigingswetten in de komende jaren worden gerealiseerd. Over de haalbaarheid van het wijzigen van de pensioennorm bestaat gerede twijfel. De sociale partners zullen niet of nauwelijks bereid zijn het met moeite in ruim twintig jaar opgebouwde pensioenstelsel te wijzigen. Met name de maatregelen die zijn genomen voor het bestrijden van pensioenbreuk, de oprichting van circuits voor waardeoverdracht, zouden deels overbodig worden wanneer het eindloonsysteem door het gemiddeld-salarissysteem zou worden vervangen. Pensioenbreuk kan zich bij toepassing van het gemiddeld-salarissysteem immers niet voordoen.

MR W.P.M. THIJSSSEN IS HOOFD JURIDISCHE ZAKEN VAN DELTA LLOYD PENSIOENEN, ONDERDEEL VAN DELTA LLOYD LEVENSVERZEKERING NV.

Bijlage: lijst van in 1991 verschenen literatuur op pensioengebied

Algemeen

- P. Clausing, bespreking van E. Lutjens, 'Pensioenvoorzieningen voor werknemers, juridische beschouwingen over ouderdomspensioen', diss. Vrije Universiteit Amsterdam, in *RMT* 3 (1991), blz. 130-135.
- A. Hartman, bespreking van 'Pensioenvoorzieningen voor werknemers, juridische beschouwingen over ouderdomspensioen', diss. Vrije Universiteit van Amsterdam, in *Accountant Adviseur* 1991, blz. 61-62.
- H.J. van der Wals, 'De accountant en de pensioenspecialist', *Account* 5 (1991), blz. 77-78.
- M. Westerveld, 'Nabestaandenpensioen in Engeland en Duitsland', *SMA* 1991, blz. 346-361.
- W.M.A. Kalkman, 'De positie van de keuringsarts in het kader van een verzekeringskeuring', *VRB* 1991, blz. 45-47.
- W.P.M. Thijssen, 'Vut-regelingen in het particuliere bedrijfsleven', *Reflector* 2 (1991), blz. 40-43.
- W.P.M. Thijssen, 'Flexibele pensionering', *Reflector* 3 (1991), blz. 41-43.
- Ph.H.J.G. van Huizen, 'Enige civielrechtelijke aspecten van de pensioentoezegging', *WPNR* 1991, blz. 421-427.
- S. Fredericq, 'Het Belgisch pensioenstelsel', *TPV* 1991, blz. 2-5.
- L.A. Peters, 'Voorziening van pensioenverplichtingen, huidige en toekomstige sterftekanssen', *TPV* 1991, blz. 10-12.
- Heinz-Dietrich Steinmeyer, 'De oudedagsvoorziening in Duitsland', *TPV* 1991, blz. 26-28.
- P. Stackler, 'Pensioen in Frankrijk, retirement schemes for employees in industry, commerce and the private sector in France', *TPV* 1991, blz. 50-52.
- E. Lutjens, 'De pensioenpremie', *P&P* 1/3 (1991), blz. 32-34.

- E. Lutjens, 'Voorlichting of pensioentoezegging', *TPV* 1991, blz. 78-80.
- C.J. Kraaiveld, 'Enkele aspecten van vrijstelling van verplichte deelneming in een bedrijfspensioenfonds', *TWS* 1991, blz. 256-260.
- F.J. Ballendux, 'Pensioenen in de 21e eeuw', *Tijdschrift Financieel Management* 1991, blz. 40-52.
- A.L. Bovenberg en C. Petersen, 'Pensioenen en internationale vergelijking van overheidsschuld', *ESB* 1991, blz. 863-867.
- J.A. den Hartog en M. Kraamwinkel, 'Pensioennadelen in het licht van de contracttheorie', *ESB* 1991, blz. 908-912.
- A. Bruijnis, 'Nieuwe verslagstaten voor pensioen- en spaarfondsen', *De Accountant* 1991, blz. 136-137.
- L.G.M. Stevens, 'Partners in werk en rust', bespreking van het preadvies voor het wetenschappelijk gedeelte van de algemene ledenvergadering van de Koninklijke Notariële Broederschap op 11 oktober 1991, *WPNR* 1991, blz. 557-561.
- Th.L.J. Bod, 'Pensioenvoorzieningen voor gehuwde en ongehuwde partners', bespreking van het preadvies voor het wetenschappelijk gedeelte van de algemene ledenvergadering van de Koninklijke Notariële Broederschap op 11 oktober 1991, *WPNR* 1991, blz. 561-565.
- E. Lutjens, 'De pensioenpremie', *Pensioen & Praktijk* 1991, blz. 32-34.

Privaatrechtelijke ontwikkelingen

Nypels/Groenman

- J. Los, 'Wijziging Pensioen- en spaarfondsenwet: invoering gelijke behandelingsvoorschrift t.a.v. slapers en gepensioneerden', *De Beursbengel* 1991, 196-200.
- 'Gelijke rechten op toeslagen voor 'slapers' en gepensioneerden', *PS* 1991, blz. 1007-1008.
- R. ten Wolde, 'Gelijke behandeling gepensioneerden en slapers: een totaaloverzicht', *Pensioen & Praktijk* 1991, blz. 10-18.

Gelijke behandeling voor mannen en vrouwen

- 'EG-richtlijnen brengen veel werk voor tussenpersoon met zich mee', bespreking van een voordracht van N. Mol in *Reflector* 4 (1991), blz. 8-9.
- 'Gelijke behandeling mannen en vrouwen in pensioenregelingen', bespreking van een voordracht van E. Lutjens in *Reflector* 4 (1991), blz. 18-19.
- W.I. Degeling, 'Verboden onderscheid tussen mannen en vrouwen in

pensioenregelingen', oordeel van de Commissie gelijke behandeling mannen en vrouwen bij de arbeid van 3 april 1991 (143-91-51), *Advocatenblad* 1991, blz. 438-439.

J.R. Dierx, 'Pensioen naar rato bij deeltijdarbeid', *TPV* 1991, blz. 29-33.

E. Hoving, 'Artikel 119 EG-Verdrag en bedrijfspensioenfondsen', *TPV* 1991, blz. 52-55.

M.R.M., bespreking van het Barber-arrest in *TVVS* 1991, blz. 107.

J. Lavooij, 'Financial Consequences of the Barber Judgement in The Netherlands', *Benefits & Compensation International*, november 1991, blz. 23-28.

E. Lutjens, 'Deeltijdwerkers in pensioenregelingen', *Pensioen & Praktijk* 1991, blz. 10-13.

P.J.M. Akkermans, 'Na artikel 119 EEG nu ook artikel 26 BuPo toetssteen?', *Pensioen & Praktijk* 1991, blz. 28-29.

H. Breuker en A. van de Griend, 'Zekerheden en onzekerheden rond ongelijke behandeling van mannen en vrouwen in pensioenregelingen', *Pensioen & Praktijk* 1991, blz. 3-11.

Wetsvoorstel verevening pensioenrechten bij scheiding

M.J.A. van Mourik, 'Pensioen en scheiding, beschouwingen naar aanleiding van wetsontwerp 21 893', Uitgave van de *Stichting voor ondernemingspensioenfondsen*, 1991.

M.J.A. van Mourik, 'Het wetsontwerp 'verevening pensioenrechten bij scheiding'', *WPNR* 1991, blz. 487-492.

J.R. Dierx en M.M.H. Kraamwinkel, 'Pensioenverrekening en pensioenverevening na echtscheiding, het kan allebei beter', *NJB* 1991, blz. 247-256.

O.F. Blom, 'Wetsvoorstel pensioenverevening bij scheiding', *TAC* 3 (1991), blz. 22-25.

'Van pensioenverrekening na pensioenverevening bij scheiding', bespreking van een voordracht van W.P.M. Thijssen in *Reflector* 4 (1991), blz. 42-43.

L. van Almelo, 'Pensioenrechten moeten vóór echtscheiding worden verdeeld', *Account* 6 (1991), blz. 9-10.

Th.L.J. Bod, 'Het wetsvoorstel verevening pensioenrechten bij scheiding', *TPV* 1991, blz. 13-16.

W.P.M. Thijssen, 'Het zelfstandig recht op uitbetaling uit het voorstel van wet verevening pensioenrechten bij scheiding: een civielrechtelijk

gedrocht', *AA* 1991, blz. 998-1003.

M. Mondriaan en I. Wiersinga, 'Pensioen en echtscheiding', *Advocatenblad* 1991, blz. 636-638.

J.N.E. van der Meer, 'Wetsvoorstel pensioenverevening bij echtscheiding: voorbeeld van een ondeugdelijk wetgevingsprodukt', *Pensioen & Praktijk* 1991, blz. 20-24.

Ouderschapsverlof

K. Wentholt, 'Ter visie, Artikel 1638oo: Onzinnig Ouderschapsverlof?', *SR* 1991, blz. 3-4.

Wijziging beslagrecht

K. Iest, 'Algemene regeling van beslag op loon, sociale uitkeringen en andere periodieke betalingen', *AA* 1991, blz. 573-575.

E.A.W.M. Uijen, 'Beslag op uitkeringen en andere periodieke betalingen', *Pensioen & Praktijk* 1991, blz. 10-12.

Ontwikkelingen op fiscaal gebied

Algemeen

L.G.M. Stevens, 'Een evenwichtig pensioenbeleid: niet van later zorg!', *WFR* 1991, blz. 479-491.

P. Kavelaars, 'Hoofdregels en omgekeerde hoofdregels', *P&P* 3 (1991), blz. 4-7 en 9.

W.J.J. van Buul, 'Een Vut-reserve voor de directeur/grotaandeelhouder', *P&P* 1/3 (1991), blz. 26-31.

R.M. Kavelaars-Niekoop, 'Arbeidsongeschiktheidsreserve voor persoonlijke ondernemers onmogelijk!', *WFR* 1991, blz. 71-76.

D.A. Albregtse, 'Oratie Bovenberg, overvloed en onbehagen', *WFR* 1991, blz. 351-352.

P. Kavelaars, 'Pensioenvoorzieningen en emigratie naar België', *Pensioen & Praktijk* 1991, blz. 4-9.

P. Kavelaars, 'Hoofdregels en omgekeerde hoofdregels', *Pensioen & Praktijk* 1991, blz. 4-7.

Pensioen, lijfrentepremie-aftrek en Brede Herwaardering

J. Varkevisser, 'Pensioenen en rentevrijstelling', *ESB* 1991, blz. 529-531.

R. Russo, 'Lijfrente als instrument van tax-planning', *Pensioen & Praktijk* 1991, blz. 26-27.

P. Zijdenbos, 'Hoe hoog mag de lijfrentepremie-aftrek zijn?', *Pensioen & Praktijk* 1991, blz. 36-42.

Pensioenfondsenheffing

R. Harthoorn, 'Sanering staatsschuld door voorheffing op pensioenen', *ESB* 1991, blz. 355-357.

Het rapport van de Commissie Stevens

L.G.M. Stevens, 'Lijn-Oort doorgezet', *ESB* 1991, blz. 705-707.

'Commissie Stevens: 'Graag of niet'', bespreking van het rapport van de Commissie Stevens in *V-N* 1991, blz. 1880-1881.

J.B. Bellingwout, 'Verlaging, verbreding en vereenvoudiging; het rapport van de Commissie Stevens', *De NV* 1991, blz. 179-183.

J.W. Bellingwout, 'Verslag van het symposium over het rapport van de Commissie Stevens: Graag of niet', *WFR* 1991, blz. 1043-1049.

J.E.A.M. van Dijck, 'De voorstellen van de Commissie Stevens in de winstsfeer', *WFR* 1991, blz. 1349-1357.

J.W. Zwemmer, 'Tariefstructuur en heffingsgrondslag', *WFR* 1991, blz. 1363-1366.

D.A.M. Meeles, 'Het rapport Stevens', *De NV* 1991, blz. 206-213.

C.W.M. van Ballegooijen, 'Pensioen in het Stevens-Rapport', *Pensioen & Praktijk* 1991, blz. 3-5.

Sociaal-verzekeringsrechtelijke ontwikkelingen

Algemeen

F.M. Noordam, 'Weduwnaarspensioen met terugwerkende kracht', *TPV* 1991, blz. 33-35.

R.A.M. Blaakman, 'Opbouw en internationaal karakter van AOW-pensioen', *TPV* 1991, blz. 36-39.

G.B. Raaphorst, 'Terugwerkende kracht AWW-weduwnaarspensioen', *TPV* 1991, blz. 55-58.

L.P. de Hon, 'Gelijke behandeling man en vrouw in de AOW', *TPV* 1991, blz. 83-86.

G.M.H. Jansen en T. Melis, 'De nota sociale zekerheid 1992', *PS* 1991, met betrekking tot pensioen blz. 1829-1830.

H.P. van Dalen, 'De prijs van de AOW', *ESB* 1991, blz. 1224-1227.

L.P. de Hon, 'Weduwnaarspensioen met terugwerkende kracht', *Pensioen & Praktijk* 1991, blz. 14-18.

Wetsvoorstel Algemene nabestaandenwet

'Wetsvoorstel Algemene nabestaandenwet', *PS* 1991, blz. 524-531.

M. Westerveld, 'Het overgangsrecht ANW: gelijke behandeling van onvergelykbare gevallen', *NJB* 1991, blz. 821.

'Wetsvoorstel Algemene nabestaandenwet betekent ingrijpende wijziging pensioenstelsel', bespreking van een voordracht van J.W. Rietmulder in *Reflector* 4 (1991), blz. 24-25 en *Assurantie Magazine* van 9 mei 1991, blz. 11.

H. van Maarseveen, 'De Algemene Nabestaanden Wet (ANW): sympathie uit de blauwe enveloppen', *NJB* 1991, blz. 829-830.

N. Mol, 'Wetsvoorstel Nieuwe nabestaandenwet', *Account* juni/juli 1991, blz. 51-33.

P.J.M. Akkermans, 'Algemene nabestaandenwet ingediend bij Tweede Kamer', *Pensioen & Praktijk* 1991, blz. 28-30.

Internationaalrechtelijke ontwikkelingen*Algemeen*

A.P.W. Duykersloot, 'EEG-kartelrecht en de verzekeringssector: groepsvrijstelling in voorbereiding', *Het V-A* 1991, blz. 65-84.

E. Lutjens, 'Europese coördinatie van pensioenen', *TPV* 1991, blz. 86-88.

H.L. Mulder, 'Europees mededingingsbeleid: groepsvrijstelling voor het verzekeringsbedrijf', *Vrb.* 1991, blz. 82-84.

De richtlijnen leven

W.M.A. Kalkman, 'De tweede EG-richtlijn levensverzekering en dienstverrichting', *De Beursbengel* 1991, blz. 306-310.

Beleidsmatige ontwikkelingen*Algemeen*

Th.J. Boeschoten en W.A.J.J. Houtman, 'Nota ouderenbeleid', 1990, *PS* 1991, blz. 98-110.

SER-advies 1990/23

J.J.G. Neven, 'Het SER-advies inzake de pensioenproblematiek', *PS* 1991, blz. 2-8.

E. Lutjens, 'Pensioenproblematiek', *SMA* 1991, blz. 110-119.

N. Mol, 'SER-advies wijst wettelijke maatregelen af', *Account* 4 (1991),

blz. 61-63.

E. Lutjens, 'SER-advies pensioenproblematiek', *TPV* 1991, blz. 5-10.

G.J.L. Bloo, 'Verantwoordelijkheid voor aanvullend pensioen', *TPV* 1991, blz. 58-62.

W.P.M. Thijssen, 'Het SER-advies Pensioenproblematiek, een 'Tussenbalans' in de discussie over pensioenen', *V-A* 1991, blz. 209-240.

De Tussenbalans

Voorlopige Raad voor het Ouderenbeleid, 'Ouderenbeleid...uit balans?', reactie op de 'Tussenbalans', Rijswijk, 24 april 1991.

De Pensioennota

'Nota aanvullende pensioenen', aangeboden aan de Tweede Kamer bij brief van 25 juni 1991, *TK* 1990-1991, 22 167.

A.J. Temminck Tuinstra, 'Middelmatig beter dan goed', *ESB* 1991, blz. 732-733.

W.P.M. Thijssen, 'De Pensioennota', *De Beursbengel* 1991, blz. 391-395.

I. de Veer en J.R. Dierx, 'Pensioennota en vrouwen', *TPV* 1991, blz. 80-83.

J.J.G. Neven, 'Kabinetsnota over aanvullende pensioenen', *PS* 1991, blz. 1754-1759.

J.M. Wilms, 'Flexibele pensioenen zijn niet meer te stuiten', *Het Verzekeringsblad* 1991, blz. 1828-1829.

E. Lutjens, 'Nota aanvullende pensioenen', *Pensioen & Praktijk* 1991, blz. 6-9.

P. Akkermans, 'Parlementaire vragen over de Pensioennota', *Pensioen & Praktijk* 1991, nr. 10, blz. 11-20.

In 1991 op pensioengebied verschenen boeken

N. Mol, *Pensioenen* deel 1 en 2, in de reeks De Bedrijfsadviseur, Kluwer/VNO 1991.

E. Lutjens en W. van Zelst, *Pensioenproblematiek bij overgang van ondernemingen*, Publikaties van de Vereniging voor Pensioenrecht, W.E.J. Tjeenk Willink, Zwolle 1991.

Th.L.J. Bod, L.G.M. Stevens en Ph.H.J.G. van Huizen, *Het pensioenbegrip*, Publikaties van de Vereniging voor Pensioenrecht, W.E.J. Tjeenk Willink, Zwolle, 1991.

E. Lutjens en B. Wessels, *Aanvullend pensioen, civiel en sociaalverzekeringsrecht*

telijke hoofdzaken van aanvullende pensioenen in het bedrijfsleven, Kluwer, Deventer, 1991.

E. Lutjens, *Pensioenvoorzieningen voor gehuwde en ongehuwde partners*, Kluwer, Deventer, 1991.

Adviesraad van de regering voor het emancipatiebeleid, *Gelijke behandeling naar geslacht in aanvullende pensioenregelingen, juridisch, beleidsmatig en empirisch bekeken*, Uitgave van de Emancipatieraad 1991.